

591766759

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

Mag. 09.463 Vo

KBH

MAG

HB
hma

KØBENHAVNS
RÅDHUSBIBLIOTEK

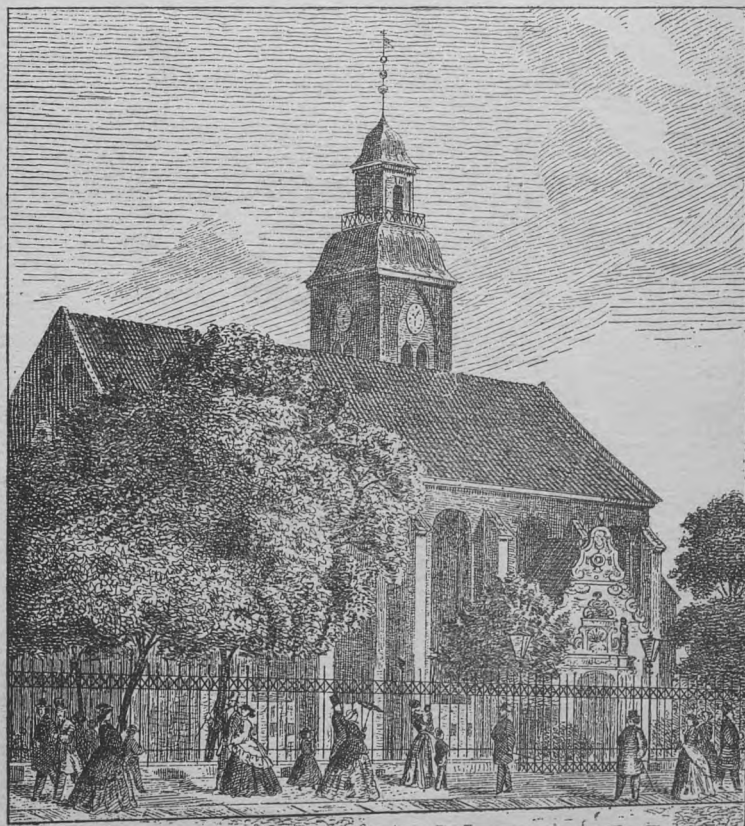
Mag

09.463

Vor

5 2

M. VOGELIUS
KRØNIKER FRA KØBENHAVNSK
KIRKE- OG SKOLELIV
I GAMLE DAGE

NYT NORDISK FORLAG · KØBENHAVN

KRØNIKER FRA
KØBENHAVNSK KIRKE OG SKOLELIV
I GAMLE DAGE

M. VOGELIUS
KRØNIKER
FRA KØBENHAVNSK
KIRKE, OG SKOLELIV
I GAMLE DAGE

MED ILLUSTRATIONER

NYT NORDISK FORLAG
KØBENHAVN OG KRISTIANIA

MDCCCXIX

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER
HOVEDBIBLIOTEKET

* 09.26

Uo 26

R

ex. 2

Trykt i 300 Eksemplarer
paa haandgjort Papir fra Van Gelder Zonen
i Chr. Christensens Bogtrykkeri,
København.

FJERNMAGASIN
HB

Tilegnet

fhv. Kirkeværge ved Helligaandskirken

Etatsraad GEORG BESTLE

K. af Dbg. & Dbmd.

22851

FORORD

Det var kun naturligt, at de snævre og smaat-skaarne Forhold, hvorunder vore Forfædre levede i det gamle København baade indadtil og udadtil, ogsaa maatte sætte deres Præg paa det aandelige Livs Omraade. Og her var det jo ganske rimeligt, at Gejstligheden, der sad inde med hele sin Tids Kultur, havde Førerskabet, — et Førerskab, som begyndte i Skolen, hvor man som tænkende Væsen gjorde sin Entre i Aandens Verden, som fortsattes i Kirken, hvor man før og efter Gudstjenesten drøftede politiske og aandelige Spørgsmaal, og som endte paa Kirkegaarden, hvor dette Livs større eller mindre Herlighed forsvandt under de Efterlevendes oprigtige eller nysgerrige Deltagelse.

Overalt var det Præsten, som skulde tage Vare paa Sjælelivet, og af hans Tro og Nidkærlighed afhang mange Menneskers aandelige Ve og Vel. Fortællinger fra Livet i Skole, i Kirke og paa Kirkegaard er derfor samtidig Spejlbilleder af Befolkningens hele Levemaade og Virke og knyttet sammen ved et fælles, uløseligt Baand.

Det er da paa en Maade en Række smaa Kulturbilleder og Interiører fra dette Milieu, jeg i disse fordringsløse Krøniker har forsøgt at give.

Forf.

HELLIG GEIST KIRKE

I.

I sin *avignonske* Landflygtighed sad *Paven*, nedtrykt og græmmet. Politiske Intriger og umættelig Herskesyge og Ærgerrighed havde lidt efter lidt sneget sig ind paa de Steder, hvor man havde Ret til at vente, at kun den rene Gudsfrygt skulde sidde i Højsædet, og havde nu bragt det saavidt, at al *Pavens* verdslige Magt truede med at ødelægges. To Mænd, der hver for sig kaldte sig for Guds rette Statholder her paa *Jorden*, forkætrede og banlyste hinanden en Tidlang og vogtede med Skinsyge paa hinandens Færd. Hver især søgte at faa størst Indflydelse ved Hofferne i Europa, og selv den mindste Fyrste var ikke for ringe, naar det gjaldt at faa ham over paa sin Side.

Det var da forstaaeligt, at man ved *Pavehoffet* i *Avignon* med største Glæde modtog *Efterretningen* om, at *Kongen af Danmark, Valdemar Atterdag*, efter at have overværet sin Halvkusine, *Elisabeth af Wolgast' Bryllup* med *Kejser Karl IV* i *Krakow*, vilde aflægge *Hans Hellighed* et *Hyldestbesøg*. *Kong Valdemar* stod dengang — det var i *Vinteren 1363—64* — paa *Højdepunktet af sin Magt*. Uden smaaligt Hensyn til Lov og Ret, til Ære og Værdighed havde han bemægtiget sig *Nordens*

Perle — Gotland —, hvorefter »de Goters Konge« egenmægtig afbrød en paatænkt Trolovelse og sørgede for, at hans Datter fik den omstridte Brudgom, og lagde paa den Maade — paa Bekostning af et knust Kvindehjerter — Grundvolden til Nordens 100-aarige Forening.

Var det et Under, at denne Mand — som sandelig ellers næppe led af Samvittighedsskrupler — dog fik Indseende af, at han mulig var gaaet vel vidt, og en almindelig Syndsforladelse sikkert vilde være paa sin Plads. Nogen virkelig Synderkendelse har sikkert ikke ledet hans Skridt — men den var jo heller ikke nødvendig, naar Kirkens Naadegaver var til Fals for en forholdsvis ringe Pris.

Og Valdemar Atterdag plejede da heller ikke at give for meget for sine Handler. To sorte Heste og nogle Smaakuriositeter var alt, hvad han undte Hans Hellighed — men det var da ogsaa mere end tilstrækkeligt. Ikke alene fik han fuldstændig Afлад, men i Tilgift endog en Mængde mere eller mindre kostbare Relikvier og til Slut — hvad han satte ikke saa lidt Pris paa — Tilladelse til at opføre et Kloster i *København*. Samtidig vekslede store Gæstebud med røgelseduftende Messer, glødende Vine med højtidsstemte Salmer, medens sporeklirrende Riddere i Farvepragt kappedes med silkeraslende Prælater.

Alt var saaledes anlagt paa det ydre Indtryk og forfejlede heller ikke sin Virkning paa en Fyrste, hvis indre Sjæleliv var dødt og goldt. Da han saaledes en Aften sad i sit Lønkammer — træt og mødig af Dagens Anstrængelser — var der en af de skønhedsfyldte Melodier, han havde hørt ved Morgenens Messe, der atter og atter lød i hans Øren.

Det var den berømte »Sequentia de S. Spiritu«, der mere end 300 Aar i Forvejen var digtet af Frankrigs kongelige Salmedigter, *Robert den Fromme*:

Veni sancte spiritus
et emitte coelitus
lucis tuae radium etc.

Teksten huskede han ikke eller havde vel næppe forstaaet den*), og han bad derfor sin Skriftefader, der stod hos, om at oversætte den for ham.

Pateren efterkom beredvilligt Opfordringen og sang med en velskolet, men dæmpet Røst:

Kom hellige Aand, du vor Trøster i Løn,
du monne os alle behage,
som eet med Gud Fader og eet med Guds Søn
fra Djævelen Magten du tage.
Ja, hør os og bønør vor ydmyge Bøn
og skærm os fra Ulykkens Dage,
fra Sygdoms Elende og Krigenes Drøn,
at Fjenden os ej maa forjage.

Kom hellige Aand, du som Skaber af alt,
hvad i Luften og Jorden mon være,
i Nødens Time vi har dig paakaldt;
først da vi din Magt vilde ære,
naar Angsten for, vore Dage var talt,
blev større, end vi kunde bære,
naar Livets sidste Time det gjaldt, —
først da vi din Hjælp mon begære.

Paa Knæ for dig, o hellige Aand,
vi ligger med Angst og med Gruen,
udøs dine Gaver med naaderig Haand
og frels os fra Helvedesluen!
Ja, fjærn os fra Djævelens snærende Baand,
naar du som Helligheds-Duen
nedflyver med Grenens smidige Vaand
med Fredsbud fra Himmerigsstuen.

Ja, Helligaanden, var det ikke til den, hin Kirke i Visby var indviet, i hvilken Kong Valdemar holdt

*) Katolikkernes Vedhængen ved den latinske Gudstjeneste hidrører fra den Omstændighed, at man tillægger selve Ordlyden en vis overnaturlig Kraft til at bortmane Djævelen som Menneskehedens Fjende. »Quia hæc est arma, unde se contra diabolum defensare debet et adversus generis humani inimicum pugnare« (Pertz. Monum. Germ. III. 128).

Takkegudstjeneste efter Gotlands Erobring. Og Kongen saa for sine Øjne den statelige Kirke med de slebne Marmorpiller og det stolt knejsende Taarn. De Forhaabninger, han dengang havde knyttet til hin tvivlsomme krigæriske Bedrift, havde vist sig ikke at slaa til, og han kom nu pludselig i Tanker om, han paa en eller anden Maade havde krænket Helligaanden. Hvis dette var Tilfældet, maatte der gøres Bod, og det snarest.

Han betroede sine Tvivl til den gejstlige, der betragtede ham med spændt Interesse. Denne gav ham Ret og foreslog, at det Kloster, han nu havde Tilladelse til at bygge, blev indviet til den Hellige Aand som et Sonoffer.

Kongen fulgte Vinket, og paa den Maade lagdes den første Grund til *Helligaands Kirken* i København. Ingen af dem saa, at det intet nytter at rejse en udvortes Kirkebygning, naar man ikke først i sit Indre har bygget et Tempel til Guds Ære.

Allerede under *Erik Menved* havde Biskoppen af Roskilde *Johannes Krag* i Aaret 1296 ladet opføre et saakaldet Helligaandshus i København. Det var et Slags Lemmehospital til Optagelse af svage og fattige Mennesker, som ikke selv kunde skaffe sig det fornødne Underhold. Til at pleje dem var der ansat en Slags Sygepassere — som oftest Munke —, men i hvert Tilfælde Folk, der ingen forudgaaende Uddannelse havde paa dette Omraade. Sygepleje var jo en af Munkenes væsentligste Opgaver, og man hører da ogsaa rundt omkring fra, hvor fortrinlig de mange Steder skilte sig fra

denne Opgave. Men her i København ligesom glippede det. Der manglede en fast, ledende og ordnende Haand, hver Sygepasser arbejdede kun, naar det passede ham og kun hos de syge, han syntes om, medens andre Patienter kunde ligge uden Tilsyn i Ugevis og som Følge deraf mange Gange ynkelig maatte omkomme.

Den pavelige Tilladelse til at opføre et nyt Kloster var derfor Valdemar Atterdag dobbelt velkommen. Han var ikke blind for de Brøst, der knyttede sig til Sygeplejen, og det var hans og hans Raadgiveres Tanke ved at samle denne i een Munkeordens Hænder at faa saa nogenlunde Skik paa det hele, at ikke Danmark kom altfor langt bagud paa dette Omraade. Dette kunde nu lade sig gøre ved det nye Kloster og de nye Munke, der blev knyttede hertil, de saakaldte »Duebrødre« efter Helligaandens Symbol »Duen«, som de førte i deres Vaaben.

Klostrets Opførelse blev hurtig paabegyndt, men skred kun langsomt fremad, da de ydre politiske Forhold — Kongens stadige Kampe med Hansestæderne, der en Tidlang nødvendiggjorde hans Fraværelse fra Riget — ikke skulde bidrage til i særlig Grad at fremme Byggelysten i en By, der som København den Gang var særlig udsat for fjendtlige Plyndringer og Ildspasættelser, som særlig Stadens Kirker saa meget maatte lide under.

Efterhaanden bygges der flere Bygninger til, saa at Klosteret under *Kristian I* blev til et stort Komplex, der strakte sig fra nuværende Walkendorffsgade og hen til Købmagergade. Af alt dette staar nu kun selve Kirkebygningen og det saakaldte »Helligaandshus« tilbage.

Særlig omtalt var Helligaandskirken ikke i den katolske Tid. Først i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede træffer vi Bemærkninger om den — særlig knyttet til *Christian II*' Historie.

Det er et mærkeligt Fænomen at iagttage, hvor store Ulykker saa mange Medlemmer af Huset Habsburg eller de, hvortil de knyttes gennem Ægteskabets Baand, er udsatte for. Den habsburgske Prinsesse *Isabella* ægter *Christian II* af Danmark, der bliver en af Landets ulykkeligste og mest grusomme Fyrster. Hendes Slægtning *Elisabeth* bliver gift med *Carl IX* af Frankrig, til hvis Navn den blodige *Bartolomæusnat* for evig er knyttet. Dronning *Marie Antoinette* og hendes Gemal tømmer Elendighedens Kalk til Bunden, og det er derfor ikke med Urette, Prinsesse *Caroline* — *Murats* Gemalinde — i et Familieraad, hvor man drøftede *Napoleon I*' fremtidige Gemalinde, udbryder, da *Marie Louise* af *Habsburg* blev foreslaaet: »Kommer der end en Helgeninde fra Østrig, hun vilde dog bringe Uheld og Fordærvelse over Frankrig!« Og *Murat* tilføjede: »Bestemmer man sig for en Østrigerinde, saa vé hele vor Familie!« Ingen gav dog Agt herpaa, men deres Spaadomme gik kun alt for hurtig i Opfyldelse.

Christian II, hvis umættelige Blodtørst til sidst kun kunde tilfredsstilles ved Henrettelsen af smaa, uskyldige Børn, begyndte sin bloddryppende, forargelige Regering her i Landet med Justitsmordet paa *Torben Oxe*. Selv efter Døden forfulgte Kongen ham med sit Had og vilde have begravet ham paa Forbryderkirkegaarden; men Familien *Oxe* og dens Venner satte dog igennem, at han blev begravet i

indviet Jord — vel ikke i Oxernes Familiebegravelse i »Vor Frue«, men paa Helligaands Kirkegaard. —

Christian II var atter i Danmark. Man havde faaet nok af hans svigefulde, troløse Politik og jaget ham bort fra alle hans Lande; men alligevel var han kommet tilbage og havde efter et fuldstændig mislykket Togt overgivet sig til sin Farbroders Naade. Han opholdt sig ude paa et Skib paa Københavns Red og ventede kun paa Tillaadelse til at gaa i Land.

Imedens var der stor Raadslagning i Helligaands- huset. *Frederik I* og hans betroede Mænd — først og fremmest Biskop Knud Gyldenstjerne — sad sammen med en Del lybske Raadsherrer og drøftede Stillingen. Skulde man holde sit Løfte om frit Lejde til en Konge, for hvem et Løftes Hellighed var ganske ukendt — og hertil raadede Lybækkerne — eller skulde man uden videre, som Rigsraaderne ønskede, bryde det og straks sende Christian II videre uden at lade ham komme i Land i København.

Herover stredes man længe, og Helligaandshusets gamle, ærværdige Vægge gav Genlyd af de høje Herrers til Tider støjende Tale og djærve Slag i Bordet. *Frederik I* svingede hid og did, i hvert Fald tilsyneladende, for i Virkeligheden var han alt for bange for at lade Christian II mødes med de københavnske Borgere, medens han paa den anden Side nødig vilde fornærme de lybske Herrer alt for meget. Efter 5 Timers Forhandlinger afbrød han endelig Mødet, og hans Brodersøns Skæbne var afgjort: i et livsvarigt Fængsel skulde han angre sine Forbrydelser. Men Lybækkerne forlode i stor Vrede Mødesalen og svor i deres stille Sind, at

denne Dag skulde det danske Rigsraad faa betalt.
Og de holdt deres Løfte.

Først med Reformationen faar Helligaandskirken større Betydning. I Aaret 1537 nedrives nemlig *St. Clemens**) Kirke — der laa i den øvre Ende af den nuværende Frederiksberggade —, hvorved dennes Rettigheder som Sognekirke overgik til Helligaandskirken. Interessen for den bliver efterhaanden større: Christoffer Walkendorff skænker den et Taarn og senere et Spir, og berømt er det af 19 Klokker bestaaende Sangværk, som *Christian IV* bekostede, og som forgæves i hin grufulde Ildebrandsnat i Aaret 1728 søgte at vække Forsynets Naade ved at spille: »Vreden din afvende, Herre Gud!« kort før Taarnet sank i det graadige Flammehav, der syntes at skulle ødelægge hele Hovedstaden, indtil Ilden endelig blev »Slugt i Snaregaden«, som en gammel Reporter skriver.

Ikke alene hele Kirken brændte ved denne Lejlighed, det gik ogsaa ud over dens Funktionærer. Saaledes kom Andengraveren et Par Dage efter Branden ind i Kirkens Ruiner, hvor »U=Løcken ham atter overkom, at eet Støcke af een Muur nedfaldt og slog ham til Døde; Du store oc almectige Gud afvende fremdeelis og bevare os og vore Efterkommere fra saadanne og alle andre overhengende U=Løcker!«

En ny Kirkebygning blev dog snart rejst, om ikke uden de i Tiden sædvanlige Bryderier med Haandværkerne, der til sidst gik saa vidt, at Bygningskom-

*) Den hellige *Clemens* var i stor Yndest i den ældre Middelalder her i Landet — særlig i *Aarhus*, hvor Altertavlen og et Par Kalkmalerier i Domkirken endnu minder om ham, — som de søfarendes Beskytter. Han blev senere fortrængt af den hellige *Nicolaus*, hvis Ry allerede under Svend Estridsens Sønner — af hvilke een, Kong Niels, var opkaldt efter ham, — begynder at grundfæstes.

missionen maatte anmode Magistraten om at lade visse Haandværksmestre med Eftertryk tilholde, »at de deres antagne Arbejde med al Fliid og uden nogen Forsømmelse istandsætter, og skulde nogen af dem findes forsømmelige, er vi gerne tilfredse, at andre i deres Sted antages«.

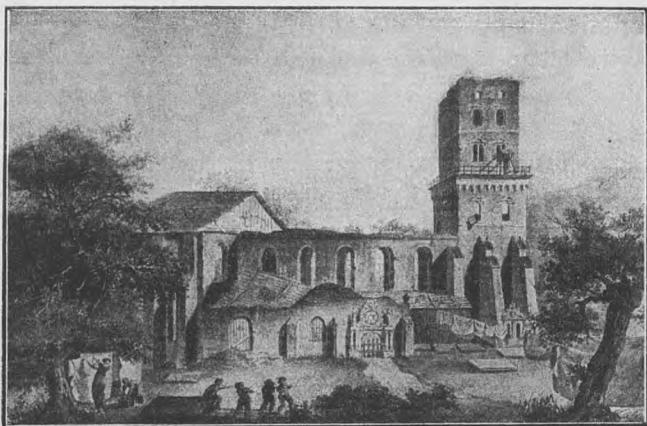

Den gamle Mur om Kirken.

Dette synes hurtigt at have hjulpet. I hvert Fald kunde Biskop *Worm* allerede sidst i November 1732 indvie den ny Kirke under stor Højtidelighed og Sang.

Men Kirken var kun daarligt bygget. Den forfaldt mere og mere, og først i den senere Tid har den nærmest ved private Midler naaet et Udseende, der er et Guds Hus værdigt!

Nicolai Kirkegaard efter Branden 1795.

FRA DEN GAMLE HELLIG GEIST KIRKEGAARD.

MEGEN Forudseenhed blev der ikke vist i tidligere Tider, da man indhegnede og indviede til Kirkegaarde de smaa Jordstykker, der laa umiddelbart op ad de gamle Sognekirker i Landets Hovedstad. Ganske sikkert har man dog tænkt sig Muligheden af, at man i givet Tilfælde altid vilde kunne sikre sig et tilstødende Areal til eventuel Udvidelse, og da jo selve Kirkebygningens Grund ogsaa anvendtes til samme Brug, mente man i en overskuelig Fremtid at have rigelig Plads til de døde.

Men dette Haab skuffedes. Thi ganske vist kunde baade *Nicolai* og *Helliggeist* Kirker, og rimeligvis ogsaa *Vor Frue*, udvide deres Kirkegaardsjord ved Indkøb af tilstødende Grunde; men denne Udvidelse var som Følge af den tæt op ad Kirkerne stærkt stigende Bebyggelse kun saare ringe, saa at man under

store Epidemier — i hvert Fald i Pestens Tid 1711 — maatte købe Privathaver rundt om i Byen for at faa tilstrækkelige Begravelsespladser.

Endskønt *Helliggeist Kirkegaard* kun spændte over et Areal af ca. 10.000 Kv. Alen, var den dog allerede fra det 17. Aarhundrede delt i ikke mindre end 5 Afdelinger, som hver havde sin ret skarpt adskilte Grænse. Fælles for dem alle var en rigelig Beplantning af Lindetræer, ialt ca. 150. Dette Tal nævnes i hvert Fald i Kirkens Inventarieprotokol fra Midten af det 18. Aarhundrede; men det ser iøvrigt ret mærkeligt ud, da man ikke vel kan fatte, at en saadan Mængde Træer har kunnet faa Plads paa en saa lille Kirkegaard uden at være til stor Gene for Gravene. Den fineste Del af Kirkegaarden var den »*Nordre Afdeling*« ud imod Kokkegade og Lille Helliggeiststræde. Den var samtidig den ældste og havde derfor ogsaa i daglig Tale Navnet »*den gamle Urtegaard*«. Det var især de store og mere velhavende Købmandsfamilier, der her havde deres Familiebegravelser; i Aaret 1795, da Antallet var størst, var der ialt 44 saadanne. Man træffer her Navne som *Broch, Findt, Hammerich, Liebenberg, Neergaard, Schiøtte* etc. Den var beplantet med en Mængde smukke og store Træer, ialt ca. 40.

Den østre Del af Kirkegaarden var forbeholdt de fattige. Den laa paa en temmelig smal Strimmel Jord ud mod Lille Helliggeiststræde og var allerede i 1706 ganske overfyldt, saa at man maatte begynde paa at oprette Frijord rundt om paa de øvrige Afdelinger, indtil man 5 Aar senere fik en ny Kirkegaard midt inde i Byen, den saakaldte »*Wismarhave*«, hvor Pestlig og Fattiglig jordedes i Flæng. Efter Midten af

Aarhundredet blev da den gamle Fattigkirkegaard udstykket til Familiegravsteder. Der var dog ikke stor Rift om disse, saaledes at der i Løbet af 50 Aar kun solgtes 8; et til Slotsforvalter Cassius og Resten til smaa Haandværksmestre.

Syd for Fattigkirkegaarden laa »Spøyttegaarden« eller »Nedre Syndre Kirkegaard«. Den var fra gammel Tid kun lidet anset og meget tarvelig. For at faa Folk til at købe Gravsteder her, maatte man allerede saa tidlig som i 1701 nedsætte Prisen paa en Familiebegravelse fra 12 Rdl. til 6 Slettedlr. (= knap 4 Rdl.), hvorved det efterhaanden lykkedes at faa afsat 24 Gravsteder. Af mere kendte Navne kan her anføres Købmandsfamilierne *Falck*, *Lohmann*, *Ostenfeld* og *Wahlbom* samt Haandværksfamilien *Getreuer*. Den mest kendte Indehaver af dette Navn, Stifteren af de Getreuerske Legater, Hofmaler Chr. Peter Getreuer, havde dog ikke sit Gravsted her, men inde i Kirkens store Kapel, hvor ogsaa hans Hustru Marie Thomasdatter Riis' Lig blev hensat. Hans Ejendom laa iøvrigt lige overfor »den gamle Urtegaard« midt i Kokkegade (nuværende Walkendorffsgade Nr. 20), medens Sognepræstens Residens laa i Tugthusstræde (nuværende »Sparekassen for København og Omegn«s Bygning i Niels Hemmingsensgade) og Helliggeist fattige Skole lige overfor (nuværende »Dansk Arbejderbank«s Bygning, Hj. af Walkendorffs og Niels Hemmingsensgade).—Navnet »Spøyttegaarden« havde den her omtalte Afdeling af Kirkegaarden selvfølgelig fra et Sprøjtehus, som laa i Udkanten af den, og som lige til 1870 benyttedes af Københavns Brandvæsen.

Ud mod Vimmelskaftet og adskilt fra dette ved en høj Brandmur laa den mindste af Kirkegaardens Af-

delinger, den saakaldte »Øvre Syndre Kirkegaard«. Denne Brandmur spillede for øvrigt ved højtidelige Lejligheder en ikke ringe Rolle. Ved de talrige Fyrsteforlovelser og Formælinger, særlig i Frederik VI's Tid, blev den saaledes fra øverst til nederst behængt med kulørte Lamper, til stor Glæde for Københavnerne, for hvem en saadan Ødslen med Lys var en hel Begivenhed. Ved *Thorvaldsens Begravelse* i 1844 var den draperet med Sørgeflor, ligesom Gaden uden for den var bestrøet med Sand og frisk Grønt. Den forsvandt først i 1878 ved Kirkens store Hovedreparation for at give Plads for det nuværende stilfulde Jerngitter.

Paa denne Kirkegaardsafdeling var der i Slutningen af det 18. Aarhundrede kun 7 Familiebegravelser, hvoriblandt Familien Bangerts.

Den femte Afdeling af Helliggeist Kirkegaard eller den »*vestre Kirkegaard*« vendte ud mod Nye Helliggeiststræde. Her var Indgangen til Kirkens store Hoveddør, hvorfor der ikke var nogen større Rift om Gravsteder, da Gravene i Trængselen ved de store Kirkehøjtider ofte var udsat for at blive trampet ned. Der var ogsaa kun otte saadanne, mest tilhørende underordnede Statsfunktionærer (Fyrbødere i Admiralitetet etc.).

Til disse Hovedkirkegaardens forskellige Afdelinger kom saa den før omtalte »Wismarhave«, der laa imellem Gothersgade og Gammel Mønt.

Den blev indviet under den frygtelige Epidemi i 1711, og til at assistere ved den Mængde Begravelser, der saa at sige daglig fandt Sted paa det Tidspunkt, ansatte man »*Assistentspræster*«, der lønnes med 2 Rdlr. ugentlig. De bibeholdt deres Løn

efter Pestens Ophør som en Slags Vartpenge, indtil der var skaffet dem anden »Vocation«. For en enkelts Vedkommende, Hr. Mikkel Matthiesen, varede dette i hele 3 Aar, indtil det endelig lykkedes at skaffe ham et lille Kald i Norge.

Wismarkirkegaarden var egentlig en privat Have, til hvilken man kom ind gennem en Port i Gammel Mønt. Da den nye Assistentskirkegaard paa Nørrebro indviedes et helt Aarhundrede senere, blev den nedlagt og blev kort efter købt af Bødker *Johan Adler*, Fader til Christian VIII's Kabinetssekretær af samme Navn.

Paa Assistentskirkegaarden fik Helliggeist Kirkegaard, i Lighed med Byens øvrige Sogne, en særlig Afdeling, og det første Lig nedlagdes her 1767 (Staldkarl *Knud Qualens*). Under Belejringen i 1807 blev det atter midlertidig tilladt at jorde Ligene paa de gamle Kirkegaarde, men kort efter udstedtes et almindeligt Forbud (det endelige Forbud kom dog først i 1851), og Assistentskirkegaarden, hvor der hidtil for Størstedelen kun var begravet Fattiglig, fik nu Søgning fra alle Stænder.

Derimod vedblev man at oprejse Mindetavler paa den gamle Kirkegaard eller paa Kirkens Mur for mere kendte afdøde, selv om deres Lig var blevet bisat andre Steder. Endnu saa sent som i 1865 indsattes der saaledes i Kirkemuren en Plade til Minde om Kammerherre *J. G. Linde*, hvis Forfædre i 4. Led havde været Kasserere i Zahlkammeret.

Langs hele den østlige Side af Helliggeist Kirkegaard (nuværende Niels Hemmingsensgade) laa en Række smaa Huse, de saakaldte »*Stenboder*«, ialt 27, hvoraf de 20 var anbragt fra Hjørnet af Kokkegade

og hen til Kirkeporten i Niels Hemmingsensgade, medens Resten, der var nummereret med Bogstaver fra A—G, laa paa den anden Side af Porten, hen mod Vimmelskaftet. De var først taget i Besiddelse af Urtekræmmere og lign.; men da disse kun vilde svare en ringe Lejeafgift — ca. 216 Rdlr. aarlig — blev de opsagte, og der flyttede nu en Del Manufakturhandlere og Marskandisere ind, hvorefter Navnet blev forandret til »Lærredsboderne«. Ogsaa Slagterne havde en Tidlang Butikker her, indtil de flyttede hen paa Graabrødre Torv. Ved Bodernes Nedrivning i 1878 mistede Kirken en Huslejeindtægt, som nu var steget til ca. 1200 Kr. aarlig.

Et af Husene i Stenboderne tilhørte en Tidlang selve Kirkestyrelsen og har rimeligvis i første Halvdel af det 18. Aarhundrede været benyttet som en Slags Forsamlingsaal for denne. I hvert Fald fandtes der her et stort Hjørnelokale, som var udstyret med en for den Tid usædvanlig Pragt. Væggene var bestruktet med forgyldt Læder, og Loftet beklædt med malet Lærred, omgivet af røde Lister. Paa Geddes Kort fra 1755 findes det imidlertid ikke angivet, saa det er rimeligvis brændt under den store Ildebrand i 1728 eller ombygget i Lighed med flere af de andre Boder.

Paa Hjørnet af Vimmelskaftet og Lille Helliggeiststræde fandtes der — som vi iøvrigt ser det den Dag i Dag — en lille Samling Privathuse, som for en stor Del skamskænder Kirkens øvrige frie og smukke Omgivelser.

Som omtalt var der midt i Stenboderne en stor Indgangsport til Kirkegaarden; men desforuden var der Laage og andre Udgange fra hver af Boderne. Dette

gav Anledning til megen Ufred og Uorden paa Kirkegaarden, som Butikslejerne betragtede som deres private Losseplads, saa at Magistraten allerede i 1706 maatte forbyde at benytte dem, og Kirkeværgerne fik Ordre til at tilnagle dem med »stercke Jern tverts over, saa de efterdags aldeeles kand være tilluckte«.

Denne Foranstaltning hjalp dog ikke. Begrebet Fredshellighed i Forbindelse med Kirkegaarde var for Befolkningen ganske ukendt, og man benyttede sig af det højst mangelfulde Tilsyn til at begaa alskens Uskikkelighed, som det var vanskeligt at udrydde, da den ligesom havde vundet en vis Hævd gennem Tiderne.

Indtil 1815 havde Nattevagten løse Hunde gaaende paa Kirkegaarden. De ses dog aldrig at have gjort hverken Gavn eller Fortræd (jævnfør Politidirektørens Skrivelse til Kirkeværgerne af 4. Oktober n. A.).

Endnu saa sent som i 1839 omtaler Kirkeværgerne i en Skrivelse til Magistraten de ret skandaløse Forhold, der hersker paa Kirkegaarden.

Det var almindelig Coutume at bruge den som Tørreplads for Linned og Sengeklæder; denne Uskik turde man ganske vist ikke afskaffe lige med det samme, men mente, at den kunde begrænses til visse Tider af Dagen. Værre var Skolebørnenes Uartighed og Kaadhed. Et Stakitværk, der nylig var bleven anskaffet om en Del af Kirkegaarden, havde været Genstand for Hærværk, og Lærredsboderne, som var blevet pudset op og malet, havde ogsaa maatte bøde for Børnenes Ødelæggelseslyst, »ligesom man hver Morgen træffer paa Mennesker, der benytter Kirkegaarden paa den usømmeligste Maade, der ikke egner sig til at nævnes.«

For at forhindre dette foreslog man forskellige For-

holdsregler, bl. a. Indrettelsen af en Embedsbolig for Kirkefogden — Opsynsbetjenten paa Kirkegaarden — i to af Lærredsboderne og paa forskellig anden Vis; men nogen rationel Forbedring blev der i hvert Fald ikke indført; derom vidner de i de nærmest følgende Aar stadig omtalte større eller mindre Uordener, bl. a. en større Tyverisag, hvori samtlige Kirkens Haandværkere var impliceret, og hvor Kirkegaarden tjente som Opbevaringssted for Tyvekosterne (Kriminalretsdom i August 1842). Man er saare langt fra de idylliske Skildringer, som saa mange af det 19. Aarhundredes Romantikere under Paavirkning af Digtere som Thomas Gray og Høltz har givet os om de efeubehængte Kirkegaarde, hvor Aftenens Fred sænker sig ned over de stille Grave, medens den ensomme Vandringsmand i inderlig Bøn synker ned paa sine Kæres Grav.

En Begravelse i gamle Dage var altid en kostbar Historie, og det var derfor intet Under, at Folk særlig i trange Tider syntes at have villet holde lidt igen mod altfor stor Ødselhed. Navnlig efter den store nordiske Krig var disse Bestræbelser stærkt fremme. Man begyndte saaledes at lade Begravelserne foregaa enten tidlig om Morgenen eller sent om Eftermiddagen, hvorved man bl. a. sparede den store Afgift til Kirkens Sangklokker. Denne var fastsat til 6 Rdlr. om Sommeren og $7\frac{1}{2}$ Rdlr. om Vinteren, foruden extra Betaling ved Dobbeltslag, der dog kun maatte slaas for Standspersoner, naar Magistraten i Forvejen havde givet Tilladelse dertil.

Kirken, der derved gik Glip af en ret betydelig Indtægt, følte sig imidlertid brøsthølden, og Værgerne indgik derfor i 1726 med en Ansøgning til Kongen

om, at saadanne Begravelser alligevel skulde svare den sædvanlige Klokkeafgift uden Hensyn til, om Sangværket benyttedes eller ikke, og dette bevilgedes i Virkeligheden ogsaa.

Men Udgifterne hørte ikke op med selve Begravelsen. Gravstedet skulde holdes vedlige, og dette kunde man umuligt selv være bekendt at gøre. Man lod derfor som Regel Graverne besørge dette, særlig den traditionelle Strøen Sand paa Gravene hver Sommersøndag. Paa dette Omraade maatte der ikke spares. Hvis man ikke vilde have Ord for at være lunken i sine Følelser overfor sine afdøde Slægtninge, maatte man sørge for, at Sandlaget blev saa tykt som muligt, og den, der havde bedst Raad, fik da selvfølgelig sin Grav højest, højere end alle de omliggende. Herved fik Kirkegaarden en meget ujævn Overflade, og man maatte da ogsaa tilsidst, til stor Fortrydelse for Graverne, ganske og aldeles forbyde denne Skik.

Lange og lige var Gangene paa den gamle Helliggeist Kirkegaard, uden anden Hygge end de iøvrigt ret statelige Lindetræer og de enkelte andre Træer, særlig Sørgepile, som nogle af Gravstedejerne havde plantet. Ellers var der gjort alt for at faa Døden fremhævet som et saa mørkt og dystert Skræmmebillede som muligt. De ujævne, spidse Gravhøje med de smagløse Monumenter, hvor Dødningehoveder og Benrader var afbildet (kun paa Præsternes Mindesmærker var oftest Duen, Symbolet paa Helligaanden, indhugget), gjorde et tungsindigt, næsten skummelt Indtryk, der yderligere forøgedes ved den Uorden, der saa at sige var dagligdags derinde.

Dette var iøvrigt tilfælles for samtlige Københavns Kirkegaarde, og det er først blevet vor Tid forbeholdt

at se de forstandige Ord gaa i Opfyldelse, som Byens Viceborgmester, Dr. *Jens Bang*, udtalte i 1805 i en Skrivelse til Magistraten i Anledning af Assistentskirkegaardens Omlægning: »De Dødes Hvilested maa gøres saa skønt og behageligt som muligt, og den vrang Fordom om de mørke Billeder paa Døden udryddes.«

Vor Frelser Kirke 1750.

VOR FRELSERS KIRKE.

SOM en besynderlig Kontrast til Gudslammet i Vor Frelser Kirkes Segl — Symbolet paa Ydmyghed og Verdensforsagelse, paa den, der lider for andres Synd — staar de virkelige Begivenheder, under hvilke Kirken saa Dagens Lys: en stadig og pinlig Kamp med Myndigheder og private for at opnaa de fornødne Midler, en Kamp, som nu til Dags vilde vække almindelig Forargelse, men som kun gjorde liden Opsigt under Datidens smaatskaarne og paa mange Omraader mindre offervillige Forhold hos en Befolkning, der i hele sin Gøren og Laden var langt mere umiddelbar og lige til end vor Tids Mennesker.

Den første Skat, den nye Kirkebygning fremkalder, paalignes samtlige Kirker i Danmark og Norge med 2 Rdlr. aarlig for hver (vgl. Res. af 22. Febr. 1687). Til Trods for det forholdsvis ringe Beløb ind-

gaar disse Penge dog meget langsomt og under idelige Protester og Beklagelser fra de højere gejstlige Tilsynsmænds Side.

Særlig i Jylland er Utilfredsheden og Uvilligheden saastor, at Landkommissæren i Aalborg Stift — det var gennem denne Embedsmand, Pengene skulde indsendes til Kirken — maa anmode om kongelig Bemyndigelse til at lade Skatten inddrive ved militær Execution, en Anmodning, som imødekommes ved kgl. Res. af 13. Marts 1688.

I Viborg Stift indsender Biskoppen, Hr. *Søren Gluud* under 16. Februar s. A. en Skrivelse*), hvori han bebuder, at der næppe vil kunne inddrives mange Penge det Aar, da »Kornet er i ringe Pris, og Kirkerne derhos forarmede og forfaldne«. Da han senere faar Meddelelse om den truende militære Execution, indsender han en ny Redegørelse, hvori han nærmere pointerer Umuligheden af at kunne inddrive den fordrede Skat. Stiftets Indbyggere, som under den senere Tids mange Krige allerede i Forvejen er yderst forarmede, kan saa langt fra at yde Støtte til fremmede Kirker, ikke engang komme deres egne Kirker til Hjælp, og disse trænger dog i nok saa høj Grad til Understøttelse, da flere af dem er »nedfaldne og en Del faldefærdige«.

Lignende Klager kommer fra Aarhus Stift, hvor Biskoppen fortæller, at Kirkerne er »i saa armelig en Tilstand, at de ingenlunde har Midler til deres egen Reparation, saa som en Del derfor er rede at falde til Jorden«.

At det ikke har staaet stort bedre til i andre Landsdele, derom vidner en Skrivelse — af 21. Febr. 1688

*) Som et Kuriosum kan her anføres, at den nærmeste Postvej fra Viborg til København dengang gik over Haderslev.

— til Biskoppen over Fyns Stift, *Thomas Kingo*, om snarest muligt at sørge for, at de paalignede Kirkepenge inddrives.

De københavnske Kirker ansattes, som rimeligt er, til en betydelig højere Skat. *Frue Kirke* saaledes til 200 Rdlr. *Helliggeist* og *Nicolai Kirker* hver til 100 Rdlr. og *Trinitatis* til 50 Rdlr. at afbetale i Løbet af 10 Aar. Da Beløbene andet Steds fra imidlertid indgik meget smaat, fik de 1688 Ordre til at indsende hele Beløbet paa een Gang.

Klager over de høje Afgifter hjalp kun i et enkelt Tilfælde. Da man nemlig havde paalignet *St. Peders* (Petri) Kirke en Sum af 200 Rdlr., besværede Kirkeværgerne sig over at være sat paa lige Fod med den rige *Frue Kirke*, og man indrømmede da — om end efter nogen Tøven — en Nedsættelse til det halve*).

Ogsaa af private søgte man at faa Bidrag, og man gav da disse til Gengæld visse Begunstigelser, særlig ved Dispensation fra Ægteskabsloven, der forbød Giftermaal mellem beslægtede i 2. og 3. Led. Mod at betale 100 Rdlr. til Vor Frelzers Kirke lod Gejstligheden Loven sove for hvert af disse Tilfældes Vedkommende, hvad enten der var Tale om adelige, som f. Ex. *Jørgen Brahe* og *Anna Tott*, eller borgerlige, som *Niels Mortensen Kierulff* og *Anna Jespersdatter*.

Gejstlige, der paa en eller anden Maade havde forset sig, idømtes høje Bøder til Kirken. Da saaledes Biskoppen i *Trondhjem*, *Dr. Krog*, i Aaret 1693 kom i Konflikt med *Byens to Sognepræster*, hvilke begge havde været Aspiranter til det ledige *Bispesæde*, og under denne Strid søgte at komme den ene af disse, *Provst Brochmann*, til *Livs* ved at lade *Kapellanen*,

*) Samtidig blev det tilladt at udbygge Kirken paa Gaden, saa den kom i lige Linie med det Hus »got Kiøb« kaldet.

Mag. Muus, fremføre grove og ubevislige Paastande imod ham, maatte han, for at faa Sagen ordnet i Mindelighed, udrede en Bod paa 1000 Rdlr. til Frelseres Kirke.

Fem Aar senere fik Kirken en lignende Indtægt fra Biskop *Bircherod* i Aalborg. Denne, der iøvrigt var bekendt som en dygtig og lærd Historiker, havde Fortjenesten af at faa den berygtede Thisted'ske Besættelsessag afsløret. Men da han under Bestræbelserne herfor ikke var gaaet frem paa en for en gejstlig Tilsynsmand tilstrækkelig værdig Maade, maatte han udrede det omtalte Beløb.

Alt dette forslog dog kun lidet, og for at faa nogenlunde Gang i Sagerne maatte man da, efter at først de af Hoffet og Adelen givne betydelige, frivillige Bidrag var opbrugte, anvise de manglende Pengemidler dels hos Magistraten og dels i Børnehuset og Vor Frue Skoles Formuer.

Alligevel trak Kirkens Fuldførelse uforholdsmæssig længe ud. Dens Bygmester, *Lambert v. Haven*, om hvem Biskop *Bircherod* fortæller, at han var »in arte pictoria den fortræffeligste Mæster i Verden«, havde ikke taget den lave, sumpede Grund, paa hvilken hele Christianshavn hviler, i Betragtning, saa at der alene medgik et Beløb af henved 25,000 Rdlr. for at faa fast Fundament i Grunden.

I Aaret 1696 naaede man endelig at faa Vor Frelseres Kirke indviet; men den var i Virkeligheden hverken færdig indvendig eller udvendig.

Indvendig manglede Alteret, hvortil Kongen havde skænket Marmoret, og i Stedet for den paatænkte, kostbare Prædikestol af samme Materiale, som ogsaa var en Gave fra Kongen, havde man maatte nøjes

med en af løst sammentømret Træ, da Marmoret, der var hentet fra Norge, var gaaet under paa Rejsen sammen med Skibet. Udvendig savnede man Spiritet, der først blev færdigt i Midten af det attende Aarhundrede, efter at Kirken ved kgl. Resolution af 9. Juni 1747 havde faaet Bemyndigelse til at optage saa mange Penge til Laans, som var nødvendige, da man først havde forbrugt de af Kongen og private Rigmænd givne ret betydelige Beløb, suppleret med Summer, der indgik ved Kirkekollekter og ved den stadig mere og mere udbredte Skik at lade Justitsbøder*) tilfalde Kirken.

Trods alt dette blev dennes Stilling dog i Åarenes Løb stadig slettere og slettere. Medens man under normale Forhold klarede sig paa bedste Beskub, blev Stillingen ganske utaalelig, naar extraordinære Udgifter indtraf.

I 1813 — i et af de for den danske Stat mest skæbnesvangre Aar, da alt truede med almindeligt Sammenbrud — viste det sig, at Vor Frelzers Kirke stod i Fare for at følge Landets Exempel. En omfattende Reparation var derfor nødvendig; men hvorfra skaffe Pengene?

Magistraten, under hvis Patronat Kirken stod, fandt dog paa en ret original Udvej. Da man vidste, at Kirkens Spir anvendtes som almindeligt Sømærke, kom man paa den Tanke — som man udtrykte i Skrivelse af 12. November 1813 — at det maatte være i Overensstemmelse med almindelig Retsfølelse, naar man paalagde hvert Skib, der kom fra Østersøen, bestemt til København eller Helsingør, en Afgift paa 12 Sk. D. C. pr. Kommercelast (= 2 Tons).

Til Trods for at Overlodsen tiltraadte dette Forslag, vakte det dog almindelig Harme, særlig blandt

*) Det var særlig Mulkter for Hasardspil, der tildømtes Kirkekassen.

Rederne, hvem det først og fremmest gik ud over, og Kongen maatte derfor tage Afstand fra at lade det blive til Lov. Efter megen Forhandlen frem og tilbage blev man endelig enig om at skaffe Udgifterne, der beløb sig til ca. 100,000 Daler = 40,000 Rdlr. Sølv, dækket dels ved en almindelig Kollekt og dels ved Laan. Ved den førstnævnte indkom der ikke mindre end 28,000 Daler = 12,000 Rdlr. Sølv, et Beløb, der under de daværende fortvivlede Forhold maatte anses for endog ganske betydeligt og som et Vidnesbyrd om den, man kunde fristes til at sige Kærlighed, den store Del af Folket nærrede til den i arkitektonisk Henseende saa skønne Kirke. Til Sikkerhed for det optagne Laan stillede den nedbrændte Nicolai Kirkes Fond paa ca. 43,000 Rdlr. og det af den bekendte christianshavnske Borger og Storkøbmand *Niels Broch* stiftede Legat, der havde en noget lignende Størrelse.

Som sidste Indtægtskilde paalagdes der Menighedens en aarlig Afgift paa 1000 Rdlr. (vgl. Resolution af 27. Marts 1815).

Til Trods for at Vor Frelasers Kirke nu ved Kongens Bud, Øvrighedens Forsorg og Folkets Bidrag sikredes fremtidig Varighed som et af Hovedstadens betydeligste Monumenter — som der staar paa en lille Tavle, der efter Reparationen ophængtes bag Alteret —, varede denne Herlighed dog kun i ca. 40 Aar. Kirken forfaldt hurtigt igen, og en ny og kostbar Istandsættelse stod atter for Døren.

Denne Gang anslog man Udgifterne til at ville andrage nogle og fyrretyve Tusind Rdlr., og man var som altid i største Forlegenhed for at skaffe de fornødne Midler til Veje, særlig da Kirken i Anledning

af Christian VIII's Død alt i Forevjen havde haft en Del uforudsete Udgifter.

Det strømmer ind med Forslag fra alle mulige Sider. Alle Mennesker deltager i Diskussionen, og det synes at være en Slags Nationalopgave at faa de fornødne Summer saa hurtigt og let som muligt.

Den bekendte Professor *C. N. David*, som paa det Tidspunkt holdt socialøkonomiske Forelæsninger paa Universitetet, opfordrer saaledes — i Skrivelse af 18. August 1848 — Magistraten til foreløbig at afholde Udgifterne, da Statskassen sikkert bagefter vil refundere dem; »thi det er hverken for Menighedens eller nærmest for Kommunens Skyld, at man ønsker Taarn og Spir konserveret«.

Herpaa kommer der et halvofficielt Svar, idet Departementssekretær i Justitsministeriet *A. Dahl* sender Magistraten en Skrivelse — dateret 4. September s. A. —, der gaar ud paa, at man næppe kan gøre Regning paa Statens Hjælp, »da det er aldeles uvist, om ikke Krigen i næste Aar vil blive fortsat, og Finansernes egen Forlegenhed maaske tiltage«. Langt bedre var det imidlertid at tage de paakrævede Midler af Overformynderiets Reservefond, og der var sikkert heller ingen Synd heri, da denne Institution ikke som andre Stiftelser har givet noget af sit Overskud til Krigsomkostningerne.

Denne lille Skose stikker Overformynderiet ganske roligt i Lommen og nøjes med at protestere mod, at der røres ved selv den allermindste Del af dens Kassebeholdning. For Konsekvensernes Skyld tør heller ingen paatage sig Ansvarét for denne Ekspropriation, og man ved atter ingen anden Udvej end at ty til Laan med det Broch'ske Legat som Garant.

Istandsættelsen af Kirken blev nu paabegyndt og skred jævnt fremad; men midt under hele Omkalfatringen indtræder en uventet Begivenhed. Enkedronning *Marie — Frederik VI'* Gemalinde — dør (1852), og man kommer herved i den alvorligste Forlegenhed for at faa de hermed forbundne Ceremonier udførte paa den befalede Maade. Man er nemlig bange for, at Klokkerne ikke kan holde til den langvarige Ringning, da Tovene er skrøbelige og Lejerne usikre.

Det simpleste vilde have været at tage Afstand fra al ydre Deltagelse i Anledning af Dødsfaldet for denne ene Kirkes Vedkommende; men herpaa er absolut ikke at tænke. Ringningen skal gennemføres, og den bliver det, idet man dog træffer særlige Foranstaltninger for at gribe ind, hvis det mindste Tegn paa et kommende Uheld skulde vise sig. —

Stillingen som Sognepræst ved Vor Frelzers Kirke synes i de fleste Tilfælde kun at have været et Slags Gennemgangsled til højere Embeder som Provster og Biskopper, særlig i Norge. Kun ganske enkelte holdt ud i Sognepræsteembedet til deres Død.

Blandt disse maa særlig fremhæves *Christoffer Danshell*, der i Pestens Tid 1711 trofast blev paa sin Post, medens andre af Hovedstadens Præster i Rædsel forlod Byen. Sammen med sin lige udnævnte Kapellan, *Claus Weyle*, besøgte han utrættelig de ulykkelige syge, som var forladt selv af deres allernærmeste, og han ængstedes ikke for at blive hos dem til det sidste for at mildne deres voldsomme Dødskamp. Farsoten kendte imidlertid ikke til Personsanseelse, — begge Præster ble vangrebet og døde som deres Religions trofaste Vogtere, kun faa Dage efter hinanden, Kapellanen endnu før han havde faaet sit Kaldsbrev udfærdiget.

Under en anden af de store Ulykker, som saa ofte har hjemsøgt vor Hovedstad — Bombardementet i 1807 — viste Frelserens Kirkes Sognepræst, Dr. *Otto Fabricius*, sig sit Kald fuldtud voxen. Medens Bombærerne som jagende Ildstriber fo'r hen over den hærgede By, spredende Rædsel og Død til alle Sider, samlede Præsten sine undergivne og løb sammen med dem rundt i alle Sognets Huse og slæbte Sengetøj og lign. hen i Kirken, der nu ligefrem blev indrettet til Beboelse for en Mængde Flygtninge, der herude troede at finde den Sikkerhed, som Hovedstaden nægtede dem. I Pulpiturerne blev der hele smaa Lejligheder med Sovekamre i Stolene, og paa Gulvet blev de Familier, der talte det fleste Antal Medlemmer, indkvarteret. Kirkegaarden blev indrettet til et Slags Feltkøkken, og ind mellem al denne Forstyrrelse, Sorg og Elendighed gik Præsten ufortrøden og uanfægtet, trøstende og hjælpende til alle Sider.

Som Modsætning til disse Ordets Tjenere, der selv under de vanskeligste Forhold var deres Ansvar fuldt bevidst, staar bl. a. Sognepræsten, *Mag. Trojel*. Denne der var født Kværlant og Intrigant, gik i sine Konspirationer og Mistæneliggørelser saa vidt, at han ikke skaanede sine Foresatte, ja, end ikke selve Dronningen. Han faldt da ogsaa tilsidst paa sine Gerninger.

Den mest kendte af Kirkens Præster er *N. F. S. Grundtvig*, der her fik sit første københavnske Præstekald (1822—26), og som herfra blev stedet til den sidste Hvile 50 Aar senere.

Foruden denne den rationalistiske Kristendoms Dødsfjende fandt ogsaa den moderne Bibelfortolknings Foregangsmand, *C. H. Visby*, i Frelserens Kirke sit første Virkefelt. Han er den første, der herhjemme

begynder at røre ved Dogmerne om Helvede og de evige Helvedesstraffe. Han blev tiltalt for Vranglære, men slap paa en mærkværdig Maade for Straf, idet han, efter at Københavns Universitet havde erklæret, at det ikke vilde have noget med hans Sag at gøre, fik Universitetet i Kiel til at fremkomme med en Udtalelse om, at det opfattede ham som staaende paa Kirkens Grund. —

Den Kugle, der paa Kirkens Spir bærer Frelserens Skikkelse, indeholder en Tavle med et indridset Vers, hvori det bl. a. hedder: »Lad Christe mig i Fred til Verdens Ende staa«. Selv om dette Ønske vel næppe har nogen Udsigt til at gaa i Opfyldelse, har Vor Frelseres Kirke dog været en af de faa Kirker her i Byen, som har været forskaanet for voldsomme, ydre Ulykker. Frygtelige Ildebrande og Bombardementer har hærget vor Hovedstad og lagt store Dele af den øde, voldsomme Storme og Uvejr har raset over dens Kirketaarne og Spir og kastet dem i Støvet; men denne prægtige Kirkebygning, dobbelt pragtfuld i sine triste Omgivelser, som Genbo til Tugthuset og midt i et af Byens allerfattigste Kvarterer, har modstaaet alt og staar den Dag i Dag som et glimrende Vidnesbyrd om vor gamle Arkitektur, der særlig i mange af vore offentlige Bygninger har givet sig saa smukke Udslag.

KIRKESKOLER.

DET er ret betegnende for Tidsaanden i det attende Aarhundredes København, at man ved den første Oprettelse af de fra England hentede offentlige Skoler ikke fandt Behag i det oprindelige Navn »Kærligheds Skoler«, men kort og brutalt kaldte dem »Fattig-Skoler«, — et Navn, der først længe efter forandredes til »Kirkeskoler«.

Disse Skoler kom fra Begyndelsen af egentlig fra Tyskland. Det var en af Pietismens store og for tjenstfulde Gerninger, at den — gennem sin Stifter *Francke* — med Energi og Kærlighed tog fat paa de fattige Børns Undervisning og Opdragelse, og det blev da ogsaa hans Disciple, der herhjemme tog dette Arbejde i deres Hænder.

Den første offentlige Skole i København*) — Helliggejst fattige Skole — blev stiftet af Sognepræsten i nævnte Sogn, *Mag. Frands Thestrup*, der saaledes paa en Maade bliver Grundlæggeren af Almueskolevæsnet i København.

»Han begyndte i Troen med en ringe Kapital« — staar der i *Pontoppidans Atlas* — »men fandt

*) Her medregnes ikke en af Magistraten i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede stiftet Skole, som kun havde en kort Varighed. Den laa paa Hj. af Amagerstorv og nuv. Niels Hemmingsensgade og har næppe haft over et Dusin Elever.

saa stort Bifald i sit kristelige Foretagende, at Skolen snart kom i florerende Tilstand og bevægede Stadens øvrige Menigheder til at efterfølge samme Eksempel«. —

Det varede da heller ikke mere end en Snes Aar, inden Byens andre Sogne: Nicolai, Vor Frue, Frelserens, Trinitatis, Holmens og Garnisons kunde faa bygget egne, smaa Skoler. Alle optog de Sognets fattige Børn, enkelte af dem — som Helliggeist, Frue og Nicolai — ydermere fra de øvrige Sogne, som ingen Plads havde til deres egne Børn.

Disse Skoler fik snart store Indtægter, først og fremmest ved Legater og dernæst gennem Kirkekollekter 4 Gange om Aaret: Paaske, Pinse, Michaelis og Jul, som fortsattes gennem halvandet Hundrede Aar med en enkelt Afbrydelse i Efteraaret 1853 til Fordel for de koleralidte. De første 50 Aar var Indtægten herigennem meget stor, gennemsnitlig vel en ca. 300 Rdlr. for hver Kirke*), men senere sank den ganske betydeligt, saa at den ved Midten af det 19. Aarhundrede ikke var højere end ca. 20 Rdlr. Det var gerne Paaskekollekten, der gav det største Beløb: Minderne om Jesu Lidelser stemte Folk til Medlidenhed overfor de daarligt stillede i Samfundet og lod dem ofre rigeligt.

Kirkeskolerne, som kun fik dette Navn, fordi de laa nær op ad Sognekirken, var oprindeligt ikke bestemt til Korskoler, d. v. s. med Forpligtelse til at besørge Korsangen i Kirkerne, paa hvilken Disciplene i »Vor Frue latinske Skole« — den senere Metropolitanskole — havde et Slags Monopol. Først i

*) Lavest stod her Frelserens Skole, som i sin bedste Periode ikke naaede over 90 Rdlr. Denne Skoles officielle Navn var »Christianshavns danske Skole«, og dette Udtryk »danske« heftedes ofte til Kirkeskolerne for at adskille dem fra de »latinske« Skoler (Vor Frue latinske Skole=Metropolitanskolen).

Begyndelsen af det 19. Aarhundrede — Plakat af 22. Marts 1805, Rescr. af 28. Decbr. 1805 og Resol. af 7. Marts 1806 — blev dette endelig overdraget til Kirkeskolerne, mod at Metropolitanskolen ydede dem et fast aarligt Vederlag (af 120 Rdlr.).

Denne Kirkesang var meget anstrengende. Først skulde Børnene synge en Time 2 Gange — i visse Kirker 3 Gange — ugentlig, dernæst til Søndags- og Festdagsgudstjenesterne, endvidere ved Barsedaab, Vielse og Begravelse. Navnlig om Vinteren var dette i de store, uopvarmede Kirker en sand Tortur for fattige, daarligt ernærede Børn, særlig var Begravelserne paa Assistenskirkegaarden, — hvor de om Vinteren i alskens Vejr maatte trave bagved Kisten den i de Tider ret anselige Strækning for bagefter forfrosne og forkomne at synge over Graven, — efter vore Begreber et ikke saa lille Stykke Barbari.

Det var den varmhjertede Pædagog, Stiftsprovst Trydes Fortjeneste ikke alene at gøre opmærksom paa disse Forhold, men ogsaa saa godt som muligt at raade Bod derpaa.

Som Værn mod Kulden fik Børnene da hvert Aar en sort Klædesdragt for Drengenes Vedkommende, medens Pigerne maatte nøjes med en Hvergarnskjole. Alle fik de 2 Par Sko aarlig. Dette Tøj har sikkert været varmt og godt, i hvert Fald var det da dyrt nok. En Drengedragt kostede saaledes den efter Datidens Pengeværdi ret store Sum af over 16 Rdlr., medens Pigerne Kjøle kostede ca. $5\frac{1}{4}$ Rdlr. Alligevel har Børnene frosset i denne Dragt, og Provst Tryde foreslaar da ogsaa, at der bevilges dem vatterede Kapper eller Kaaber, et Forslag, der imidlertid aldrig gik igennem. Derimod blev der anskaf-

fet et større Antal Sivsko til Beskyttelse mod den ulidelige Fodkulde i Kirkerne. —

Foruden Klæder fik Børnene Brød — tørt, haardt Hestebrød, det saakaldte Skoftebrød, som mange havde Vanskelighed ved at tygge, men som ikke desto mindre nok skulde glide ned i en sulten Mave. Man kunde næsten fristes til at tro, at der blev valgt saadant Brød med Forsæt; thi ved at betragte Forholdet ved andre lignende Skoler — f. Eks. Søetatens — vil man se, hvor udmærket det kunde lade sig gøre at vælge en anden Forplejningsmaade uden større Udgifter. Ikke alene at Børnene i disse Skoler fik langt klædeligere Tøj — blaa Dragter med Vaabenknapper og hvide Benklæder — men de blev ogsaa befriet for det grove Brød, idet man udbetalte dem den saakaldte »Rugpræmie«, d. v. s. Brødets Værdi i Penge i Stedet for in natura, noget Mødrene selvfølgelig ganske anderledes forstod at paaskønne.

Stiftsprovst Tryde bragte da ogsaa nogen Forandring i disse Forhold, idet Børnene fra 1845 i den strengeste Vintertid hver Søndag fik varmt Øl med Tvebakker.

De Børn, der ikke deltog i Korsangen, fik som Regel intet Tøj, og kun de flittigste og sædeligste fik Brød. —

I pædagogisk Henseende stod Skolerne ikke højt. Det var efter Tidens Skik saa at sige udelukkende Læsefærdigheden, der lagdes lidt Vind paa, for at Børnene i hvert Fald kunde lære deres Bibelhistorie og Katekismus udenad, Sognepræsterne var Inspektører*), og ve den Lærer, hvis Elever tog Fejl

*) Til Medhjælp havde han »to dygtige, kristelige og velhavende« Medborgere, der bl. a. skulde revidere Skolens Regnskaber sammen med Kirkens øvrige Præster.

i Skriftstederne. Han maatte prise sig lykkelig, hvis han slap med en alvorlig Reprimande. Ellers var det omtrentlig ligegyldigt, hvorledes Skolemesteren og hans »Karl« — som Andenlæreren kaldtes — var, og hvilke Kvalifikationer de var i Besiddelse af. Det var jo en almindelig kendt Sag, at der til disse usælselt lønnede og daarligt ansete Stillinger kun meldte sig de allertarveligste Eksistenser, og dette var selvfølgelig ikke et Særkende for Kirkeskolerne alene, men for hele Landet*). Selv langt op i det 19. Aarhundrede, da Lærerlønnen var blevet ikke saa lidt forbedret, og da der var kommen dygtigere Lærere til, synes Skolerne at have staaet i et daarligt Ry.

Saaledes siger Skoledirektør *Borgen* i en formentlig fortrolig Skrivelse: »Med Hensyn til disse Skolers pædagogiske Ordning er det min Overbevisning, at de nu i Regelen er saa langt fra at være, hvad de skulde«. Han foreslaar derfor ogsaa senere at nedlægge dem eller rettere at samle dem til to Skoler, der med Hensyn til Undervisningen skulde staa noget over Almueskolerne, men tillige noget under den projecterede Borgerskole og navnlig, hvad Drengene angaar, være en Forberedelsesskole til Haandværksstanden, medens Borgerskolen tillige skulde forberede til Handelsstanden, altsaa omtrent være parallelt med Vajsenhusets og Opfostringshusets Skoler«.

Borgen gør endvidere opmærksom paa, at den samlede Formue, disse Skoler ejer, giver en aarlig Renteindtægt af 10,300 Rdlr., og da den projecterede Udgift til de to Skoler kun vil andrage ca. 8000 Rdlr., vil Omforandringen med Lethed kunde finde Sted.

*) Se bl. a. Biskop Balles Indberetning af 31. Jan. 1785: Skolelærergerningen overlades »til de sletteste Personer, som ej har andet at gribe til for ej at dø af Hunger«.

Saa let gik det nu imidlertid ikke. Der nedsattes en Kommission, der i lange Tider overvejede pro et contra, indtil dets Arbejde endelig resulterede i en kgl. Resol., hvori det bestemtes, at samtlige Kirkeskoler skulde ophæves mod foreløbig at oprette to nye Borger- eller Middelskoler, hver med en Række Dreng- og Pigeklasser. Da det imidlertid senere erkendtes, at Undervisningen burde være gratis, var man klar over, at de forhaandenværende Midler ikke vilde være tilstrækkelig til mere end en Skole, der da samtidig skulde fremtræde som en Slags Belønningsskole. Det egentlige Øjemed skulde være at skaffe fri Undervisning til Børn af saadanne Forældre af Borger- og Almueklassen, »der vel er fattige, men dog, enten fordi de har været i bedre Stilling eller selv erholdt en bedre Opdragelse, har Sans for at skaffe deres Børn en noget højere Dannelse end den, de kan faa i de sædvanlige Almueskoler«.

Ministeriet indgik derfor med en fornyet Indstilling, hvor disse Synspunkter gjordes gældende, og denne bevilgedes under 7. Oktbr. 1863.

Efter det følgende Aars Sommerferie begyndte den nye Skole under Navnet: »De forenede Kirkeskoler« sin Gerning. Den boede til at begynde med til Leje i Frue Kirkeskoles Bygning paa Hjørnet af Peder Hvitfeldtstræde og Krystalgade, men fik Aaret efter sin egen Ejendom paa Nørregade, hvor den endnu har til Huse. —

Denne Skole kan nu se tilbage paa en halvandet-hundredaarig Virksomhed, der paa mange Maader har været til stor Gavn for adskillige Børn, der her har faaet en videregaaende Undervisning end den, Kommuneskolerne i tidligere Tid kunde byde paa,

hvorved de ofte er blevet i Stand til at opnaa mere ansete Stillinger, end det ellers vilde have været Tilfældet, ligesom Skolen ogsaa paa anden Maade — uden for det rent pædagogiske — ofte er kommet sine Elever til Hjælp. —

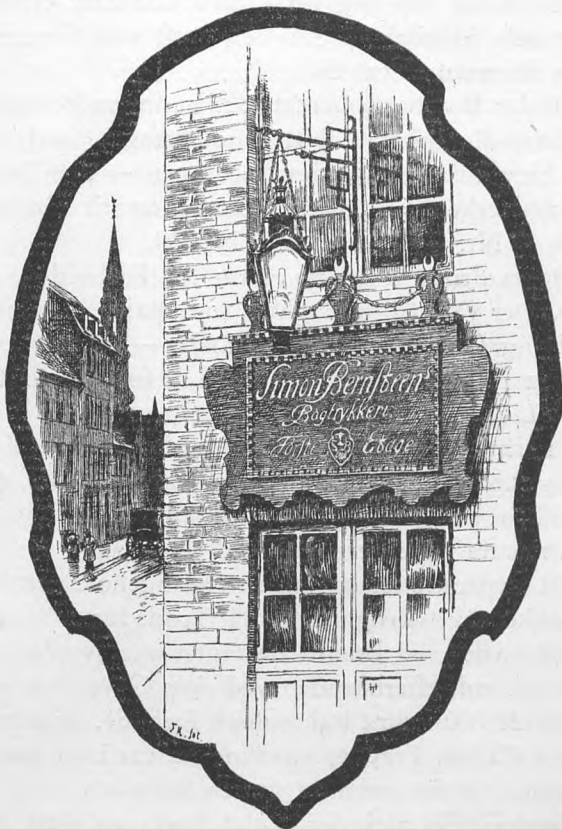
Af de forskellige Kirkeskoler, der for et halvthundrede Aar siden smeltede sammen til een, har *Trinitatis Skole* sikkert haft den mest omtumlede Tilværelse, hvortil vel ogsaa har bidraget, at den har ligget i Byens tætteste Kvarter, med det største Børneantal, hvor den har været som et selvskevret Offer for de talrige Ulykker, som i tidligere Dage saa ofte hærgede Hovedstaden.

Skønt dens Fundats først stammer fra 1727 (26. Maj) ses der dog allerede 11 Aar i Forvejen at være givet Penge ud til den ad frivillig Vej, og disse Gaver strømmede efterhaanden saa rigeligt ind, at den snart kunde faa rejst sin første Bygning, der formentlig har ligget i Landemærket.

Der vides dog intet nærmere om denne, da den kun eksisterede eet Aar. Ved Byens Ildebrand 1728 brændte den nemlig, og man maatte nu nøjes med lejede Lokaler i ikke mindre end 50 Aar til Aaret 1780, da den 85-aarige Brygger Schiønning Andersen købte Ejendommen Nr. 94 (nuværende Nr. 7) i Landemærket og forærede Skolen den til evig Arv og Eje.

I denne Ejendom havde hidtil et bekendt Ølhus »Sylvstjernen« haft Lokale. Det var Samlingssted for Byens næringsdrivende Borgere, ja endog for Universitetets højlærde Professorer. En af Stamgæsterne var saaledes den kendte Astronom, Prof. Peder Horrebow, der skal have givet Stedet Navn. Han

saas ofte i Selskab med sin Kollega, Professoren i Matematik, Joakim Fred. Ramus, og af og til endog med selve Ludvig Holberg.

De forenede Kirkeskolers første Bygning, beliggende paa Hjørnet af Krystalgade og Peder Hvidtfeldtstræde.

Ovenstaaende Tegning af Prof. Hans Tegner, der velvilligst er overladt af Bogtrykker Simon Bernstein, gengiver det karakteristiske Hjørne.

Denne Ejendom var i 3 Etager med et Baghus.
Den var dog en Del faldefærdig, hvorfor Schiønning

Andersen, der havde købt den for den forholdsvis billige Sum 3700 Rdlr., lod den helt ombygge. — Han testamenterede endvidere Skolen en Sum paa 12000 Rdlr., der dog først blev udbetalt, efter at Datteren Magdalene Sibylle — gift med Grosserer Jens Bramsen — var død.

Under Bombardementet 1807 nedbrændte Skolen fuldstændig, og man flyttede nu længere ned, idet der blev købt en Ejendom i Slippen — den Del af Landemærket, som ligger nærmest op til Gothersgade — Nr. 159, nuværende Nr. 49.

Ogsaa denne Bygning var efter Forholdene ret stor. Der var et lille Baghus, som man udlejede for en billig Leje — 14 Rdlr. halvaarlig —, mod at Lejeren og Familie forpligtede sig til at føre et roligt og stille Liv.

I Forhuset var Kælderen udlejet for 40 Rdlr. halvaarlig. Lejeren maatte ikke drive Værtshushold, men »hvilken anden rolig og anstændig Næringsvej«, han maatte være berettiget til. *)

Til Reparationer og anden Vedligeholdelse blev der ikke ofret særlig meget. Til Trods for at Skolens Formue, der ved Bombardementet var svundet betydeligt ind, efterhaanden ved rige Gaver var vokset til 24,000 Rdlr., lod man alt forfalde, saaledes at baade Gulve, Trapper og Vinduer var i en saadan Tilstand, at det nærmest var en Skandale.

Først i 1839 blev der raadet Bod paa dette Forhold, men ikke før en privat Velgører havde foræret Skolen en Sum, udelukkende bestemt til at faa de mest paatrængende Reparationer afholdt, men ogsaa

*) I de andre Kirkeskoler tog man ikke saa delikate Hensyn. Kælderen i Nicolai Kirkeskole var saaledes en Tid lang udlejet til en Værtshusholder Spensdrup, der dog ikke maatte have siddende Gæster.

kun disse. En saadan Luksus som at faa anbragt en Vandpost i Gaarden, var der selvfølgelig ikke Tale om, og Børnene maatte stadig søge den »publique« Brønd i Gaden for at faa deres Tørst slukket. —

Selve Skolelokalerne var yderst nødtørftige. Der var kun to Stuer, een for Drengene og een for Pigerne, saaledes at altsaa alle Børn, lige fra de allermindste Poge til de største 15 Aars unge Mennesker, fik Undervisning i det samme Rum, hvorved den meddelte Kundskabsmasse næppe skulde blive særlig effektiv. —

Skolen besøgte aarligt af 70—80 Elever, af hvilke ca. $\frac{1}{4}$ var betalende. Skolepengene var variable og rettede sig efter Forældrenes Indtægter — mere end 12—13 Rdlr. maanedlig beløb denne Post sig sjældent til for samtlige Børns Vedkommende.

Af Børnene var de 24 — 16 Dreng og 8 Piger — Korbørn; men ved særlige Lejligheder tog man yderligere 5 Dreng med. Det var saaledes nødvendigt ved Optagelsen af Børnene saa vidt muligt at se hen til, at de havde gode Sangstemmer, og Sangundervisningen blev senere et af de vigtigste Fag. Mistede flere af Børnene deres Stemmer, var man ret ilde stedt, og man overvejede ofte den bedste Maade at undgaa Virkningerne af dette. Saaledes fremkommer Provst Tryde i 1864 med det radikale Forslag, at ethvert Barn, hvem denne Skæbne overgik, skulde forlade Skolen, en Bestemmelse, som dog i kraftige Ord tilbagevises af Skoledirektør Borgen, og som selvfølgelig heller aldrig fik Lovkraft. —

Som alle andre Korbørn fik ogsaa disse Klæder, og der blev efterhaanden en ret almindelig Stemning for, at alle fattige og trængende Skolebørn skulde forsynes

med Tøj. Denne udløstes i 1849, da Skoledirektionen ansøgte Magistraten om discretionær Myndighed til at yde Understøttelser til Klæder til fattige Skolebørn. Administrationen for Fattigvæsenet, hvem Sagen tilstilles til Erklæring, udtaler dog, at dette er et meget betænkeligt Skridt, og Borgerrepræsentationen tiltræder denne Mening, idet den henpeger paa Ønskeligheden af, at en saadan Understøttelse tilvejebringes ved privat Godgørenhed. — Sagen blev da henlagt og er — saa vidt vides — ikke senere taget op af nogen af de vedkommende Autoriteter.

Da Trinitatis Skole kun virkede under meget smaa Forhold, var dens Lærerpersonale ikke stort. Der var to Lærere: Førstelæreren eller Skolemesteren og Andenlæreren eller Høreren samt Lærerinden, den saakaldte Læremoder, som af og til havde Assistance af en »Spindekone«.

Som tidligere omtalt var Lærerlønnen ussel, og man søgte derfor senere hen i Tiden at bøde herpaa ved Dyrtdistillæg, ekstraordinære Gratialer o. lign., altsammen under en saadan Form, at det ydmygende i Lærerens Kaar traadte saa stærkt frem som muligt. Særlig ved Pensionstildelingen var man yderlig knap.

Et typisk Eksempel herpaa er Pensioneringen af Læremoderen, Mad. *Bunkeflod*, ved Skolens Ophevelse i 1859.

Mad. *Bunkeflod* havde været gift med den kort i Forvejen afdøde Førstelærer ved Skolen, cand. phil. *Bunkeflod*, og havde selv været Lærerinde ved Skolen i 25 Aar med en aarlig Gage af 140 Rdlr. foruden Bolig og Brændsel. Indtægten af Børnenenes Haandsarbejde, der opgjordes til ca. 120 Rdlr. aarlig tilkom ogsaa hende, men hun havde af egen fri Vilje delt

halvt med Børnene. Senere fik hun et Dyrtidstillæg, saa hendes samlede Indtægt opgjordes til ca. 300 Rdlr. Sognepræsten ved Trinitatis Kirke J. Nielsen indstiller hende nu til Pension. Han fortæller, at »hun nu er 72 Aar og i over $\frac{1}{4}$ Aarhundrede har tjent Skolen med en Retsindighed og Dygtighed, som stedse har været anerkendt«. Hun afgaar alene af den Grund, at Skolen nedlægges, og han mener derfor, at hun bør stilles paa lige Fod med Embedsmænd, der i saa Tilfælde vilde sættes paa Vartpenge, eller at hun i hvert Fald faar $\frac{2}{3}$ af sin Løn i Pension blot i de 5 første Aar, »hvilket sandsynligvis vil være for hendes hele Levetid«.

»Kun Overbevisning om, at den Agtelse og Velvilje, som Mad. Bunkeflods Forhold og Virksomhed har vundet hende hos mig« — hedder det i Pastorens Skrivelse, som er rettet til Skolens akademiske Værge, Prof. *Bornemann* — »ogsaa deles af Deres Højvelbaarenhed og næres for hende der, hvor Afgørelsen beror, har tilladt mig at henstille som sket er«.

Man skulde synes, at her var et Tilfælde, hvor en efter Tidsforholdene anstændig Pension maatte være paa sin Plads, men til Trods for Skolens rundelige Midler, maatte Mad. Bunkeflod nøjes med $\frac{1}{5}$ af sin Gage eller 60 Rdlr. —

Ved samme Lejlighed blev der ogsaa taget Bestemmelse om Andenlæreren, Hr. *Strarup's* Fremtid. Da han endnu var ung, mente man ikke at kunne give ham Pension; men han fik Lov til foreløbig at bo i Ejendommen som Vicevært, til han fandt en anden Beskæftigelse. —

Undervisningen havde den store Fordel, at den var Heldags. Man læste fra 8—11 og om Eftermiddag

dagen fra 1—5, undtagen Onsdag og Lørdag, hvor man nøjedes med 2¹/₂ Time: fra 2—4¹/₂. Om Vinteren var Læsetiden gerne fra 8—12 og 1—4. Der undervistes i de almindelige Skolefag: Religion (= Katekismus), Bibelhistorie, Dansk, Regning og Skrivning. For det ældste Holds Vedkommende suppleredes dette med Geografi og Tysk, og Trinitatis Skole var en af de faa Kirkeskoler, hvor denne Læseplan overholdtes, og man gik her ogsaa til sidst til det ganske ekstraordinære Skridt foruden de to faste Lærere og Kantoren*) at ansætte en fjerde Lærer, der gerne var Sognets Kapellan og som Følge af sin Embedsstilling kunde nøjes med en ringe Løn.

Pigerne undervistes endvidere i forskellige Slags Haandarbejder, som Syning, Strikning og Spinden. Om noget Steds saa her kan man sige, at det gamle Ord om Yderlighederne, der berører hinanden, holder Stik.

Medens der saaledes i Midten af det 18. Aarhundrede var bestemt, at intet Pigebarn, der ikke »kunde udenad Catechismi egne Ord« saavel som de 10 Bud og vore Pligter imod Gud, ikke maatte faa Lov til at lære noget Haandarbejde, gik man i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede til den modsatte Yderlighed, idet man lod nogle af de flinkeste Børn lære at brodere. Det var Eksemplet fra de finere Pigeinstituter, der havde smittet »Læremoder«, som maaske ogsaa har haft den Tanke, at saadant Arbejde senere hen vilde være Børnene til megen Gavn, da det betaltes langt højere end almindeligt Haandarbejde.

Frederik VI, der med stor Omhu vaagede over

*) Andenlæreren og Kantoren var ofte en og samme Person.

hele den offentlige Undervisning, tog imidlertid dette Skridt højst unaadigt op. Han udstedte — under 2. Jan. 1821 — en Resolution, hvori, det bl. a. hedder, at Undervisningsvæsenet bør indrettes saaledes, at »ikke et alt for uforholdsmæssig Antal Børn gives den finere og mere omfattende Dannelse, f. Eks. Fruentimmer i Musik, Tegning, Broderi o. desl., hvorved den større Mængde af Børn paa en Maade drages ud over den Stilling, hvortil de i Tiden vil komme til at høre.«

Resolutionen slutter med at ønske Oplysninger om de Skoler, hvori saadan Undervisning er givet. Efter at dette er sket Fyldest, udsender Kongen en Skrivelse, hvori han bifalder, at Skoledirektionen stadig søger at fremme Husflidsarbejder som Linnedsyning og Spind fremfor det finere Haandarbejde »og øvrige blotte Skønheds og Smags Produkter.«

Det er en Selvfølge, at Trinitatis Skole, hvor Undervisningen i Broderi vel ogsaa nærmest var optaget rent forsøgsvis, herefter lagde denne fuldstændig paa Hylden. —

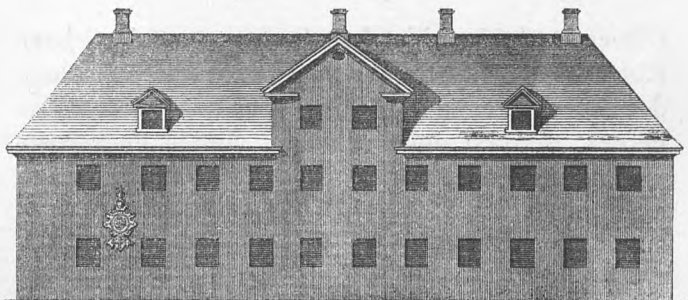
Undervisningen afsluttede hvert Aar med en Eksamen med paafølgende lille Festivitas, hvor Præmierne til dem, der havde bestaaet med ug, uddeltes. Disse var dog ikke mange; af tilfældige Uddrag af Eksamensprotokollerne fra Midten af sidste Aarhundrede ses af et Hold paa 40 Drengene kun een at have faaet ug, medens 14 fik mg og 22 g; af et lignende Hold Piger fik ligeledes kun een ug, 25 mg og 14 g; i et Hold paa 30 var der atter kun een ug mod 11 mg og 13 g o. s. v. — alt i alt et Vidnesbyrd om et nogenlunde godt Standpunkt hos Børnene — for

saa vidt man overhovedet er i Stand til at kunne bedømme noget efter en saadan mere eller mindre tilfældig Undervisningsprøve. —

Den gamle Trinitatis Skolebygning findes ikke mere eller er i hvert Fald undergaaet saa betydelige Forandringer, at den i intet minder om sin gamle Bestemmelse. Paa samme Maade er det gaaet med dens Omgivelser, og Genboen — lille Brøndstræde med store Brøndstræde — er ganske jævnet med Jorden for at give Plads for det moderne Forretningslivs Krav.

Mindetavle fra »Vor Frelsers Sogn«
Kirkeskole.

Vor Frue Skole fra 1731—1807.
 Facade i Dyrkøb mod Vor Frue Kirkegaard.
 Efter Kobberstik i Thura: Hafnia hodierna. 1748.

TRÆK AF METROPOLITANSKOLENS HISTORIE I DET 16.—18. AARHUNDREDE

LÆRDOM og Fattigdom er to Ting, der meget ofte er nøje forbundne med hinanden, og det er da intet Under, at Introductionen i al Videnskab — Skolegangen — bærer, eller særlig i tidligere Tider har baaret, Vidnesbyrd om de trange Kaar, den var Forløber for.

Allerede fra den »sorte Skole«^{*)} første Begyndelse var det almindeligt, at Disciplene gik rundt og sang for Folks Døre for paa den Maade at tigge Føden for sig selv og Lærerne. Senere udelod man ofte helt Sangen og nøjedes med ganske almindeligt Betleri paa en saadan Maade, at det ofte vakte offentlig Forargelse.

Christian II havde — særlig paa Sigbrits og Didrik Slaghæks Foranledning — faaet Øjnene op for disse uheldige Forhold og udstedte derfor i Aaret 1520 en Forordning, hvorved han først og fremmest søgte at komme alle de smaa Skoler rundt om

^{*)} Navnet efter Dragten, der i nedenfor nævnte Forordning siges at være af sort »Klædebond oc habit, som var en Kaabe eller et Klæde, som var obnet paa den ene Side, oc nogle Rinchede Luer«.

i Byerne til Livs, idet han bestemte, at der i hver Købstad skulde være en offentlig Skole, hvori Ungdommen skulde undervises i Latin og »Videnskaberne«, dernæst ogsaa traf den vigtige Foranstaltning, at ingen maatte gaa i disse Skoler, »uden huem som formotte at kiøbe sin Kost, paa det Byen icke schall løbe fuld af en Hob Betlere og Løszgiengere«.

Fra det Tidspunkt kan man vel sagtens regne, at Metropolitanskolen — eller som den dengang hed: Vor Frue latinske Skole — tager sin Begyndelse, selv om en rationel Skoleundervisning næppe er paa begyndt før i 1545, da Christian III lod Skolebygningen fuldstændig indrette.

Til Trods for, at det efter Christian II's Forjagelse gik med mange af hans Foranstaltninger paa samme Maade som 250 Aar senere med Struenses talrige Forordninger, synes hans Bestemmelser paa Skolevæsnets Omraade dog nogenlunde at være blevet respekterede.

Ganske vist forsvandt Tiggeriet ikke fuldstændigt, men der gjordes dog baade fra de følgende Kongers og fra mange Rigmænds Side talrige Forsøg paa at lempe det eller bringe det under andre Former, navnlig ved Udstedelse af Privilegier og Testamentering af større eller mindre Kapitaler til Latinskoledrengene.

Blandt disse Gavebreve er det første, vi træffer, udstedt den 25. Januar 1567.

Det er den berømte Søhelt, *Peder Skram*, der »med mijn Kerer Høsstrues Elsebe Krabbes fuldkommen gode willij og Samtøcke« skænkede Resten af sin Gaard i Læderstræde (vurderet til 12 Rdlr. aarslig) til Vor Frue latinske Skole, for at der herfor

kunde købes Hoser og Sko til »hjælpeløse Pøb-
linger«. Denne Gave skete til en »Åmindelse og
Taknemmelighed for Guds store Velgerninger og
Befrielse han med sin Guddomskraft og væld-
dige Haand hjalp og befriede os fra vore og Ri-
gens Fjender de Svenske det Aar man skrev Guds
Aar MDLXV Sti Pauli Beskæring Dag da samme
vore og vort fædrene Riges Fjender havde sig krafte-
ligen om os paa alle Sider begivet og os udi nogle
Dage inde belagt paa Laholms Slot«*).

I det hele taget var det ofte Udfrielse af Krigen
og dens Rædsler, der stemte Folks Hjærter blidere,
saa de derved kom i Tanker om andres Nød og
søgte at lindre den.

Saaledes testamenterer 1667 den bekendte Stads-
oberst i København *Fr. Thuresen* 2000 Slettedaler
til fattige Disciple i Vor Frue Skole efter den lyk-
kelige Ophævelse af Københavns Belejring 1659.
Til Nydelsen af dette Stipendium var der knyttet
en særlig Bestemmelse, hvorom det hedder i Te-
stamentet:

»Eftersom Gud Allermægtigste haver saa naade-
ligt bevaret denne gode Stad for de Svenske, som
var vore Fjender den Tid, de denne gode Stad havde
belejret, saa og for deres Attake og Storm de gjorde
imod Byens Volde den ellefte Februarii 1659 som
var en Fredag Morgen saa han formedelst Guds
Herrens medstaaende Hjælp maatte vige tilbage,
saa er tilbørlig at ihukomme Taksigelse saadanne
Guds Allermægtigstes gode Velgerninger, som saa
na(a)delig haver bevaret hans Kongl. Majst. og

*) Laholm Slot i Halland, hvor Peder Skram var Høvedsmand fra 1558 til sin
Død 1572.

os fra al Ulykke, og at Danmarkes og Norges Riger samt deres Indbyggere er bleven under deres Allernaadigste Herre og Danske Konge, Staden med dens Indvaaner af Fjenden uoplyndret, jeg i min meget tunge og besværlige Bestilling paa Liv eller Lemmer ej er bleven beskadiget, da skal formeldte seks Skole-Børn*) til en evig Ihukommelse, hver Fredag Eftermiddag Klokken tre, Gud til Lov, Ære og Taksigelse for saadan naadig Befrielse, sjunge i St. Nicolai Kirke her i København: O Gud wi Loffue Dig**), Wi bekiende Dig en Herre etc.« —

Dette Testamente konfirmeres i 1681 (25. Juni) af Christian V, der samtidig giver nærmere Bestemmelser med Hensyn til denne Salmesang, der nu former sig til en hel Gudstjeneste.

Efter at Børnene nemlig først har sunget den før omtalte Salme: »O store Gud, vi love dig«, skal den sædvanlige Taksigelsesbøn, som bruges den 11. Februar, fremsiges, derefter synger 3 Dicile: »O, du Guds Lam«, og den ledsagende Lærer de smaa Versikler. Atter synger Børnene: »Lover Herren«, og Koret svarer først »Takker Herren« og synger derefter: »Forlen os med Fred naadelig«. Til sidst skal Organisten »lege« paa Orgelet, »og skal dette Kor saaledes holdes Gud til Lov og Tak, som i 1659 den 11. Februar i Naade befriede hans Kongl. Majst., det Kongl. Hus og den hele danske Nation fra Svenskernes Magt ved deres Nederlag paa bemeldte Aar og Dag stormede paa Byen«.

Denne Gudstjeneste skulde selvfølgelig foregaa

*) De Discipie, der skulde dele den udsatte Kapitals Rente.

**) Den samme Salme, som Frederik III forordnede skulde afsynges ved den første Mindegudstjeneste over Københavns Belejring i Aaret 1660 i Frue Kirke (og maaske ogsaa i andre Kirker).

med den største Andagt, Børnene skal »saadan Lovsang og Bøn stille andægteligen og skikkeligen holde og gøre« — forser de sig herimod, skal de straffes af Læreren og i Gentagelsestilfælde miste Stipendiet.

Men ikke alene Taknemmelighed for Befrielse af Nød og Fare, ogsaa almindelig Glæde over at have haft gode Kaar her i Livet bevæger adskillige Mennesker til at testamentere Skolen forskellige Kapitaler.

Dette er saaledes Tilfældet med *Peder Oxe*, som i 1574 »haver til Hjælp og Trøst undt og givet« 2000 Rdlr.; med *Christoffer Walkendorff*; med den bekendte Regnelærer *Søren Mathiesen* o. fl.

En rig Handelsherre, Kæmneren *P. Thuesen*, der »ved den hellig Aands Glans« erindrer sig den store Naade, Gud har vist ham ved at give ham Velstand og Sundhed, skænker Skolen Landgildet af 2 Gaarde, ikke fordi han »af Mennesker vilde søge nogen Tak, Ros eller Ære, men til en liden min Hjertens velmente Taknemlighed« overfor Gud, og for at de Mennesker, »som er af Gud begavet med mange større og mere af det timelige Gods de det her i Naadsens Tid kunde og vilde betænke at have Om-sorrig for Kirkens og Skolens retsindige Tjenere, som vores Gud og Herre kunde have Velbehag deraf, og om saa sker, som er vel at befrygte, at Gud for hans Ordes ringe Agtelse Skyld, ja maaske af mange slet foragtes, kunde blive saa vred, at han paa sit Ord kunde lade blive dyr Tid inden Verdens Ende, derfor at enhver i sin Velmagt vilde mage det saa, at de kunde beholde en god Samvittighed, med Vidnesbyrd paa i Hjertet, at have vel anlagt sit Pund«.

Det er ikke alene Adelen og den rige Gejstlig-

hed og Borgerstand, der betænker Vor Frue Skole, ogsaa fra de jævnerne Lag tilgaar der den Kapitaler, særlig synes *Jordemødrene* at have været gavmilde.

Saaledes testamenterer *Kirsten Jordemoder* i 1635 Skolen et Legat paa 55 Slettedaler, *Maren Jordemoder* i det følgende Aar 125 Slettedaler, og i 1653 giver *Jordemoderen Lisbeth Hansdatter* ikke mindre end 500 Rdlr., »eftersom Gud allermægtigste haver henkaldet tvende mine sl. Mænd og Husbonder og mine kære Børn«. —

Som Regel stilles der ingen Fordringer til Nyderne af disse Stipendier, de skal kun være fattige — et Begreb, under hvilket man vel kunde henføre største Delen af hin Tids Peblinge.

I enkelte Tilfælde kræves der dog særlige Egenskaber af Stipendiaterne.

Jesper Brochmanns Enke, *Sille Tønnesdatter*, træffer saaledes i sit Testamente (1653) den Bestemmelse, at Pengene kun skal ydes til saadanne, »som deres Skolemester med en god Samvittighed kan give et godt Gudfrygtigheds, Skikkeligheds og Flittigheds Vidnesbyrd, og om hvilke der er ufejlbarlig god Forhaabning, at de i sin Tid kunne vorde smukke, skikkelige og lærde Mænd« — og i *Biskop Londe-man af Rosencrones* Testamente hedder det, at disse Penge (et aarligt Stipendium paa 10 Rdlr.) skal deles »mellem to af de gudfrygtigste og i Stil, saavel som Poesien tillige, dueligste Dicipler«.

Alle disse Kapitaler — der i 1766 var voksede til en Sum af 34000 Rdlr. — anbragtes for en stor Del i Prioriteter i Ejendomme, en Anbringelsesmaade, som nu til Dags vel maa anses for ret betryggende,

men som i tidligere Tider, der ikke kendte vore Brandforsikringsselskaber, havde sine Ulemper.

Saaledes paaførte den store Ildebrand i 1728 Skolens store Tab, da mange Grundejere ved den blev ude af Stand til at svare deres Renter og Afgifter. Skolen selv brændte og blev først tre Aar efter genopført.

Som Eksempel paa den store Nød, der dengang herskede i Byen, kan anføres følgende Udtalelse i en Skrivelse fra en af Laantagerne, der beder om Henstand med eller Eftergivelse af Rentebetalingen — dateret $13/6$ 1733:

»Det er nu paa femte Aar, siden jeg ulyksalige efter den haarde og bedrøvelige store Ildebrand, her skete sidst i Staden, har maatte siddet og levet i største Angest og Møjsommelighed, Brød og Nærings løs og med Kummer og Legemets store Svag-
hed, alt dog i den faste Forhaabning, at mig nogen billig og kristelig Moderation og Afslag paa min Prioritet skulde vorde vederfaaret saavel som andre«.

Skolens Kuratel røres over den »ulyksalige« Mands Tilstand og eftergiver ham Renten for de forløbne 5 Aar.

En Garver *Keyesen* testamenterer Skolen en Ejendom til en Værdi af ca. 1150 Rdlr.; den ødelægges imidlertid under Ildebranden, og Resterne udbringes til ca. 14 Rdlr., der overgives Skolen som en — om end noget tarvelig — Erstatning. —

Men ikke alene som Laan i fast Ejendom blev Skolens Penge sat fast, de udlaantes ogsaa til Embedsmænd mod Pant i Gager, Pensioner o. lign.

Den bekendte Sognepræst ved Frelserens Kirke *Hans Trojel*, der samtidig med sit Embede havde forstaaet at skaffe sig en Pension som Sognepræst i Skogn i Norge, hvortil han var udnævnt uden dog

nogensinde at overtage Posten, havde for et kontant Laan pantsat denne Pension til Vor Frue Skole.

Da han imidlertid nogle Aar efter dømmes til Døden for Fornærmelser mod Dronningen (Anna Sofie Reventlow) og kun paa ganske speciel Forbøn (formentlig fra Dronningens Side) benaades til livsvarigt Fængsel paa Munkholm. indsender hans Hustru, *Margrethe Borch* en Ansøgning til Magistraten*), hvortil hun beder om, »de høje Herrer af naadig Medlidenhed bevægede, ikke vilde hense deres Pante-rettighed i forbemeldte Pension længere at eksten- dere end til den Dag, den ulyksalige Mand fik sin Dom«. Andragendet slutter saaledes: »Var det saa, min fattige Tilstand talede ikke saa aabenbar vitter- lig som den gør, kunde meget klages og opregnes af min Nød, som jeg nu vil tie, og i underdanig Tavshed beder om Deres store Medlidenhed, den jeg forventer, — og ønskende al Deres Naadegerning mod mig anset af den milde Gud i Naade« etc.

Skønt Fru Trojels Stilling vel næppe har været saa fortvivlet, som hun gerne vil give det Udseende af, bliver hendes Ansøgning dog bevilget af Magi- straten i en Skrivelse, hvori det hedder, at man ikke finder, Pensionen kan tilkomme Skolen længer end til den Dag, da »der over Hans Trojel er afsagt Dom for begangne Malversation«. —

Foruden ved Gaver havde Skolen ogsaa en stor Indtægt i *Ligpenge*, til Gengæld for hvilke Dis- ciplene saa maatte »sjunge Liget til Jorde«. Betalin- gen herfor rettede sig efter det Antal Peblinge, der skulde give Møde i Kirkerne. Fulgte een Klasse (»Lektie«), skulde der betales »tre Orts Daler«, var

*) Magistraten var dengang den øverste Administrator af Skolens Anliggender.

der 2 Lektier, var Betalingen »en gammel Daler«, gik hele Skolen med, »og der ligges ikke andet paa

Brudstykke af Jan Diricksens Stik efter Johannes van Wicks Maleri af København 1611.

a. Vor Frue Skole.	c. Københavns Slot.
b. Frue Kirke.	d. Helligestenes Kirke.

Liget end Tæppe eller Sengklæde^{*)}), var Taksten 2 Daler, der steg til 2½ Daler^{**)}), hvis Kisten var

^{*)} Chr. IV' Forordn. af 10/1 1592.

^{**)} I Midten af det 18. Aarh. varierede Ligpengene mellem 1 Mk. og 10 Rdlr.

beklædt med engelsk Klæde. Dersom disse Penge ikke betaltes, maatte Lærerne og Eleverne tage Klædet og beholde det, »indtil det vorder dennem forskrevne Pendinge afløst«.

Disse Bestemmelser fastslog kun, hvad der »føre var gænge«; men den Tilladelse, Skolen havde haft til at borttage Ligklædet, endnu inden Kisten var ført bort, havde efterhaanden ført til grove og forargelige Misbrug, som man nu søgte at raade Bod paa.

Saaledes hedder det i den førømtalte Forordning: »Skolen . . . skal ikke saa pludseligen i den samme Stund, naar Liget er begravet, eller føre det ud-bæres, lade kræve deres Pendinge, de fattige be-drøvedes Sorrhig til Forøgelse, som allerede sket er«, — men lade nogen Tid gaa hen, og hvis der da ikke betales, klage til Borgmester og Raad.

Lige saa lidt maatte de »Scolarii, som sjunge over Graven, saa straks overile nogen med den u-bluelig Krav, enten over Graven eller hjemme i Huset som til des sket er«.

Om dette straks har hjulpet, er vist tvivlsomt. Men en god Forrretning har Ligfølgeprivilegiet i hvert Fald været, dersom man skal dømme efter de efterladte Ligpengeregnskaber. Indtægterne*) fra Byens 5 Hovedkirker har saaledes været mellem 1 og 300 Rdlr. maanedlig fra hver Kirke, saa det er ret uforstaaeligt, hvorledes der har kunnet være Tid til en systematisk Undervisning for lutter Ligfølge pligt. —

De Penge, der paa denne og andre Maader indgik

*) De fordeltes med en Fjerdedel til Rektor, det halve til Hørerne og en Fjerdedel til Peblingene.

til Fordel for Disciplene, udbetaltes dem dels i rede Penge, dels i Naturalier.

12 af de ældste Disciple, de saakaldte Davids Degne eller »Davidici«, fik saaledes fuldstændig fri Forplejning og Beklædning for at »sjunge og vare paa Gudstjenesten i Slotskirken«, og blandt 100 af de øvrige Elever fordeltes hvert Aar Klæder, Undertøj og Sko.

Klædet var forskelligt i Kvalitet efter de forskellige Klasser.

Disciplene i »Mesterlektien« og i 6. Klasse fik saaledes det bedste Klæde til 6 Mark Alen, medens 5. og 4. Lektie maatte nøjes med en middel Kvalitet til 4 Mk., 3. og 2. Lektie med en »ringe« Sort til 3 Mk., og nederste fik kun grovt Klæde (»sort Baj«) til 2 Mk. Alen.

Sylønnen*) var derimod ens: 2 Mk. for alle Disciple — uanset Alder og Klasse, og paa samme Maade tog Skomageren ogsaa ens Pris for sine Sko: »fjerde Marck og aade Skilling«.

Skønt det efter Bestemmelsen kun skulde være de fattigste Peblinge, der skulde nyde godt af disse »Beneficier«, ses det dog ikke at være gaaet saa strengt til: adelige og borgerlige Børn tildeltes i Flæng baade Klæder, Sko og Penge. Ved rent paa Maa og Faa at gribe blandt Stipendiaterne træffer man Navne som Erik Scavenius, Mogens Clauson Kaas, J. Chr. Berling, Nicolai Horrebov, Christian Bastholm o. m. fl., som senere paa en eller anden Maade har faaet deres Navne indskrevne i Fædrelandets Historie. —

*) Ortografien blandt hin Tids Skræddere har næppe været den fineste. En af dem skriver saaledes i sin Regning, at han har udført sit Arbejde efter Sko- lens Forstander »Her e Tax Raad og Paaletid Mesters (Torm) Aardre«.

Foruden Klæder uddeltes ogsaa hver Ugedag Brød. Der var visse Legater, som udelukkende var bestemte hertil, og da Renterne af disse Kapitaler efterhaanden voksede, kneb det mange Gange med at finde virkelig trængende.

Brødet kom saaledes ofte i de urette Hænder, og i Aaret 1743 maatte Biskop Hersleb ligefrem søge at indskrænke Brøduddelingen og stille Forslag om Pengenes Anvendelse i andet Øjemed.

Han udtaler sig ret skarpt om det Misbrug, der formentlig gaar i Svang paa dette Omraade. Han fortæller, hvorledes han efter at have undersøgt Forholdet paa det nøjeste er kommet til det Resultat, at ikke $\frac{1}{5}$ af de Disciple, der faar Brød, selv nyder godt deraf. De spiste det ikke selv, og heller ikke »agtede de at benytte sig dem (Brødene) til deres Kost (hvortil de dog vare givne i den Tid, da de publique Skolers Discipler mestendelen vare Betlere og ginge om for Dørene med en Kurv at sjunge for Brød), men Brødene bleve af en Del hos nærmeste Æble-Kærling forbyttede med Æbler, Pærer og Nødder, af en Del bleve solgte, og straks leverede paa et vist Sted for $\frac{1}{2}$ Sk.«. — Brøduddelingen var blevet til en »liderlig og syndig Marchandise, hvorved Disciplerne mere vare blevne forførte end hjulpne, men andre Folk vidste at gøre sig god Fordel deraf«.

For øvrigt gaar han i denne Skrivelse ogsaa tilbage til Christian II's Forordning som den eneste fornuftige og indskærper, at der ingen optages i Skolen, »uden de havde sig selv noget at hjælpe sig med«. Betleriet i Skolen maa dog engang ophøre, særlig er »det Betleri med Brøds Uddelelse ikke la-

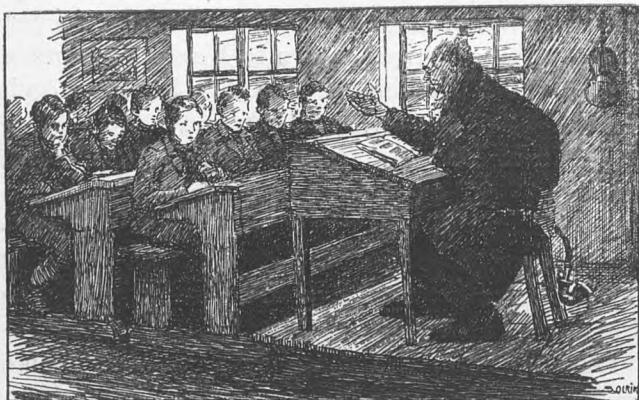
tinske Skoler anstændig, og det behøves sandeligen ikke nu som i forrige Tider med Brødet i Haanden at lokke Folk til Skolerne, men man har mere ondt ved at holde Folk derfra«.

Til Trods for en hel Del Modstand i Magistraten, hvor man fandt det betænkeligt at røkke ved de forskellige Legatstifteres udtrykkelige Ønsker, lykkedes det dog efterhaanden Biskoppen at faa de til Brøduddeligen udsatte Kapitaler overdraget til andre, Skolen mere gavnlige Formaal.

Derimod lykkedes det ham ikke »at holde Folk« fra Skolen.

Og endnu den Dag i Dag, 170 Aar efter, er der i Metropolitanskolen kun Plads til et lille Antal af den talrige Skare, der hvert Aar søger at komme inden for dens Porte.

MAGISTRATSSKOLER

ORGANISERINGEN af et offentlig Skolevæsen var — som vi saa — en Opgave, som Byernes Magistrater i ældre Tider betragtede som sig uvedkommende. I København var der ganske vist i Midten af det 16. Aarhundrede blevet oprettet en Kommuneskole i en lille Ejendom paa Hjørnet af nuværende Niels Hemmingsensgade og Amagertorv; men efter ca. 60 Aars hensygnende Tilværelse blev den nedlagt i Aaret 1612, og Ejendommen overgik paa Privathaand.

Efter den Tid var Skolevæsenet hovedsagelig overladt til det private Initiativ og den private Godgørenhed. Særlig Gejstligheden tog sig af denne Sag, og i Aarene efter 1700 blev der ved Præsternes Foranstaltning oprettet 5 Fattigskoler i København, een for hvert af Byens 5 Sogne.

Disse Skoler var stærkt besøgte og bød ikke alene paa aandelig Næring, men ogsaa paa legemlig, idet Børnene baade fik Mad og Klæder foruden Under-

visningen, der forøvrigt kunde være nødtørfdig nok.

Med disse Undervisningsanstalter maatte den gamle By hjælpe sig; men de forsløg ikke, da en tiltagende Bebyggelse i Løbet af det 18. Aarhundrede opstod uden for Søerne.

Her laa paa Strækningen mellem Nørrebrogade og Østerbro — navnlig i Blegdamsvejens umiddelbare Nærhed — flere store Fabrikker: Borgmester *Holmsted's* Bomuldsvæveri, *Garvernes Barkmølle*, Grev *Danneskjold-Laurvigs* Sømfabrik — foruden den Mængde af Blegdamme, ialt 23, der strakte sig fra Sct. Hanstov til Triangelen.

Alle disse Virksomheder sysselsatte en Mængde Arbejdere, og da der for disses Børn ingen Skole fandtes, og Kvarteret heller ingen Rigmænd husede, hvem Oprettelsen af en Privatskole laa særlig paa Hjerte, traadte Magistraten selv til og oprettede i Aaret 1761 en offentlig Skole paa Blegdamsvejen.

»Ved Stadens Magistrats Forsorg for de Børn, som bor uden for Staden, blev denne Læse-, Skrive- og Regneskole opbygget i Aaret 1761« staar der paa den Tavle, der endnu opbevares som den eneste synlige Rest af Blegdamsskolen*).

Magistratens Medlemmer bekostede selv Skolens Opførelse, medens Kommunen skænkede Byggegrunden. Skolen kom til at ligge paa den 12. Blegdam lige over for det nuværende Rigshospital, hvor der dengang laa et mindre Vandhul, den saakaldte Gaasepark.

Skolen var en lille, enetages Bygning med ialt 13 Fag »Blye Vinduer«, hvert Fag med 48 smaa Ruder.

*) Tavlen findes indmuret paa Trappegangen i den nuværende Blegdamsskole.

Den bestod af eet Klasseværelse — senere to — og en lille Bolig for Læreren.

Med denne Bolig var det imidlertid kun smaat bevendt, og den var efter nogle Aars Forløb næsten ubeboelig.

En af de senere Skoleholdere, *Rasmussen*, søger et andet Kald, da han ikke kan holde ud at bo der længere. Et Stykke efter et andet af Lejligheden — fortæller han — er blevet »bedærvet«; »ikke med den stærkeste Hede i Kakkelovnen har jeg kunnet udholde et Kvarters Sidden ved mine Forretninger, og flere Gange har min Sundhed lidt saa meget, at at jeg har været aldeles uskikket til mine Forretninger«.

En af Skolens Kuratorer, *Justitsraad Voltelen*, søger at slaa hele denne Sag ned.

»Skolens Bolig« — hedder det i hans Indberetning til Magistraten — »er saaledes conditioneret, at enhver agtbar og skikkelig Borger derudi kan finde Bekvemheder; men vel tror jeg, at disse Bekvemheder ikke er passende for Hr. Rasmussen, som stedse har ønsket de Reparationer, der ikke var hensigtsmæssige og langt kunde overstige Skolens Indtægter«.

Hr. Rasmussen fik dog Ret. Boligen var ubeboelig, og flere udmærket kvalificerede Ansøgere trak sig straks tilbage, saa snart de havde set Lokaliteterne.

Man maatte søge at skaffe Penge til en Hovedreparation, og man vidste da intet bedre Sted at henvende sig end til Kongen. Frederik VI, der paa den Tid næppe har været særlig velhavende, gav beredvilligt den forholdsvis store Sum af 2000 Rdlr.;

blandt københavnske Grosserere indkom 1200 Rdlr. gennem en af Skolens anden Kurator, Fr. Høegh-Guldberg, foranstaltet Kollekt, og man havde nu Penge nok til at underkaste Skolebygningen en gennemgribende Istandsættelse.

I April 1812 er man færdig, og der udsendes nu rundt omkring til forskellige Myndigheder Indbydelsesskrivelser, der alle strømmer over af Selvros over den glimrende Skole, man nu har faaet.

I Indbydelsen til Magistraten — af 21. April 1812 — hedder det saaledes: »Det kunde maaske interessere den høje Magistrat at se, hvor anstændig og værdig til at kaldes en kongelig Hjælp denne Reparations Udfald er«. —

Saa særlig værdig var nu denne Reparation ikke. Dette skal dog ikke helt lægges Haandværkerne til Last, — de har sikkert arbejdet troligt; men Grundens Beskaffenhed var ikke just egnet til Opførelsen af en Skolebygning. Den var i højeste Grad fugtig, næsten sumpet, saa at Gulvet og Panelet hurtig foræredes af Svamp, Væggene drev af Vand, og det Fodtøj, der hensattes i Nærheden af disse, blev i Løbet af ganske kort Tid overtrukket med Skimmel.

Denne fugtige Luft bevirkede især om Vinteren — hedder det i en Indberetning fra cand. theol. *Bentzon*, en af Skolens senere Bestyrere —, naar der er Varme i Kakkellovnen, at Aandedraget bliver tungt, og at der indfinder sig en stærk Spænden i Hovedet og almindeligt Ildebefindende. Ved nordlige Vinde er der samtidig en ulidelig Træk og uudholdelig Kulde, og ved Østenvind fyldes Værelserne uophørligt med Røg. »Paa saadanne Dage henglide Timerne uhyggeligt, ufrugtbare for Undervisningen

under vekslende Bestræbelser for at undgaa at kvæles af Røg eller stivnes af Kulde«. —

Der maa da atter skrives til Reparationer, og saadanne bliver kun mulige, ved at der optages et Laan paa 3500 Rdlr. i Stadens Kasse mod 1. Prioritet i Ejendommen.

Omtrent samtidig afhjælpes en følelig Mangel ved Skolen: Savnet af en Legeplads. Børnene havde hidtil i alle Frikvartererne maattet løbe over paa Fælleden, uanset Vejret. Selv i det frygteligste Snestjap blev de jaget derover, og at der herved kunde opstaa og virkelig ogsaa opstod en Mængde Sygdomme, er indlysende.

Inspektør *Bentzon* tilbyder nu selv at afgive en Del af sin Have til Legeplads, og Tilbudet modtages med Tak. —

Som før omtalt havde Skolen ved Omlægningen faaet to Klasseværelser, saaledes at hvert Køn havde sit. Efterhaanden som Skolen udvidedes, forslod dette dog ikke, og man maatte da tage Tørvehuset i Brug til Elementarskolen, der var den egentlige Almenskole, medens Borgerskolens Børn anbragtes i Hovedbygningen.

Tørvehuset laa midt i Haven, der skal have været stor og smuk. Det benyttedes ogsaa til Mødested for det i 1820 af Lærer *J. O. Bruun* stiftede pædagogiske Selskab, der forøvrigt paa den Tid førte en hensygnende Tilværelse, da Medlemmerne, som den norske Provst *Knutzen* siger, viste »Mangel paa Interesse og Lunkenhed«. Grunden hertil var først og fremmest Manglen paa en duelig Formand og dernæst det usædvanlig høje Kontingent, 8 Rdlr. om Aaret eller $\frac{1}{12}$ af mange Læreres samlede Indtægt.

Et af de uheldigste Forhold ved Skolen — særlig i de første halvhundrede Aar af dens Bestaaen — var den usle Løn, der blev budt Skoleholderen. Skolen var jo rejst af Magistraten, og den blev i den første Tid udelukkende opretholdt ved private Bidrag af Magistratens enkelte Medlemmer, hvorved der aarligt indkom knap 175 Rdlr.

At der af dette Beløb ikke blev Penge til en ordentlig Lærerløn, siger sig selv. Den først ansatte Skolemester, *Hans Thomsen**), faar da ogsaa kun 25 Rdlr. i aarlig Gage. Man skulde nu tro, at han vilde føle sig højst brøstholden over en saadan Betaling og ved enhver Lejlighed søge at faa den forhøjet. Men tværtimod! Han synes yderst fornøjet og kvitterer hvert Halvaar for sin Løn i de mest ydmyge Udtryk:

»Min halve Aars Løn 12 $\frac{1}{2}$ Rdlr. har jeg aller-naadigst bekommet, hvorfor jeg hjertelig takker enhver af de højædle, højgunstige Herrer; Gud igen skal være de høje Herrers rige Belønner. Jeg forbliver de højædle Herrers pligtskyldige, underdanige, ringe Tjener Hans Thomsen«.

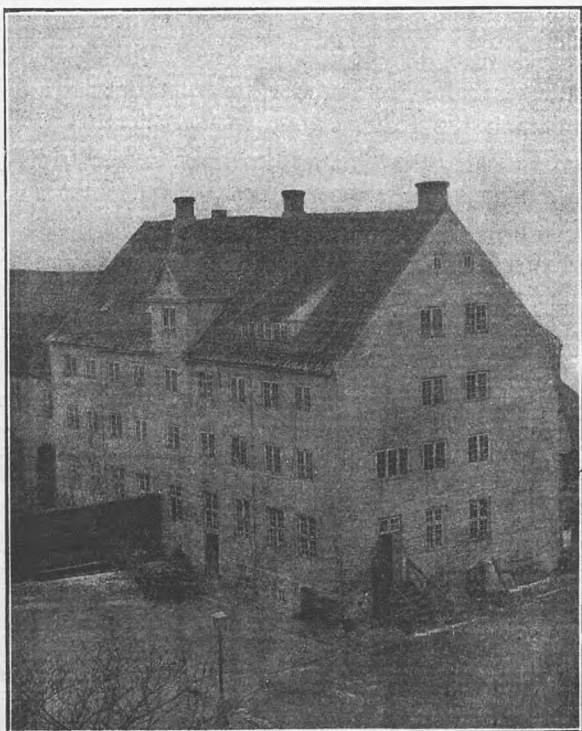
Intet Under at Magistratsmedlemmerne efter dette ikke kunde faa den Tanke, at Lærerlønnen var særlig utilfredsstillende.

Da Hans Thomsen døde 1775, maatte man dog ved Ansættelsen af den nye Skoleholder *Søren Høyrup* fordoble Lønnen, og 1792, da *Lorens Klein* havde afløst Høyrup, steg den til 80 Rdlr. Men imidlertid var der rigtignok ogsaa sket en betydelig Forandring med Skolens Administration.

Magistraten var blevet ked af stadig at skulle

*) Skønt Skolen var færdigbygget i 1762, blev der dog først ansat en Lærer fra 11. Decbr. 1763, og Undervisningen er da først begyndt 1764 efter Juleferien.

underholde denne Skole, som endnu ikke rigtig hørte med til Byen, og havde uden videre paalignet

Fattigvæsenets Drengeskole i Bredgade (1865).

Skolen havde før den i 1864 flyttedes til Bredgade, det saakaldte Holmens Arbejdshus, haft Lokale paa Sct. Annæplads. Beliggenheden i Bredgade var paa Grundene Nord for Rigsdagsbygningen.

Billedet har tilhørt Cand. theol. A. Hoffmann, som fra 1855 til 1869 var Lærer ved Skolen. Han blev sidstnævnte Aar ansat som Inspektør ved Skolen i Hindegade, var senere Inspektør ved Sølvgadens Skole og døde 1915

Nicolai og Helliggeist Sognes Klokkerembeder en aarlig Afgift af 120 Rdlr. hver til Skolens Underhold.

Dette Forhold varede i 20 Aar (1792—1812), da

denne Afgift i Stedet for paalignedes Grundejendommene uden for Nørre og Øster Port, der maatte svare en aarlig Afgift af 6 Sk. pr. Td. Land, og samtidig steg Lærerlønnen til ikke mindre end 300 Rdl.

Tolv Aar senere (15-5-1824) bortfaldt atter denne Ligning, og det bestemtes nu, at Kommunens Kasse skulde udrede en aarlig Sum af 350 Rdl., og denne Ordning varede i det væsentlige, saa længe Skolen bestod som selvstændig Institution, bortset fra, at man stadig maatte yde ekstraordinært Tilskud, der fra 1858 ved Skolens Overdragelse til Direktionen for Borger og Almueskolevæsenet forandredes til et fast aarligt Beløb af ialt 850 Rdlr., ligesom Lærerlønnen da forhøjedes til 600 Rdlr.

Til Trods for, at Forholdene saaledes lidt efter lidt forbedredes, var det dog — lige til 1858 — kun usle Kaar, Blegdamsskolens Lærere levede under.

Kuratelet var ogsaa fuldstændig klar over dette.

Da Lærer Krogsgaard døde 1842, foreslog det saaledes, at man til Lærerposten ikke skulde vælge en Mand, om hvem »det lader sig forudse, at han vil komme til at virke under Næringsssorger, som hverken Patronatet eller Kuratelet ser sig i Stand til at fjerne«. En saadan Mand vil nemlig ikke kunne røgte sit Kald med Glæde og Velsignelse og vilde let komme i Afhængighedsforhold til Forældrene, af hvilke de nogenlunde velstillede betalte en mindre Sum i maanedlige Skolepenge.

Man søgte derfor en ugift Lærer; men da man fik en saadan i cand. theol. Bentzon, var man lige vidt.

Br. Bentzon foretog nemlig det altid skæbnesvangre Skridt at gifte sig kort efter sin Embeds tiltrædelse, og Følgerne udeblev ikke. Han kæm-

pede uafslædig med pekuniære Sorger og sendte stadig Bønskrifter til Kuratelet.

»Ikke engang med største Anstrengelse af hvert Minut« — hedder det i et af disse — »har jeg for-
maet at tjene det mest nødvendige Underhold, og
ofte har min Æresfølelse maattet føle sig saaret af
uerkendtlige Forældre, naar jeg har erindret dem
om, hvad jeg nøjsommelig havde fortjent«.

Efter en saadan Skrivelse tilstodes der ham da
gerne et ekstra Gratiale, indtil hans Stilling blev
nogenlunde betrygget ved den før omtalte Forhøj-
else til 600 Rdlr.

Foruden Førstelæreren blev der i Tidens Løb
knyttet en Del (som Regel 6-8) Timelærere til Skolen.
Deres Gage var selvfølgelig ikke stor, de maatte
gerne nøjes med en Timebetaling af 20 Skilling.

Kun Sanglærerne forstod at skaffe sig en højere
Betaling. Da Sangtimerne i 1855 blev ledige, slut-
tede de sig alle sammen og forpligtede sig til ikke
at undervise under 32 Skilling, og Sammenholdet
var saa ubrydeligt, at Magistraten maatte bøje sig.

Planen for Undervisningen var i Begyndelsen i
Overensstemmelse med den indre Bys Fattigskoler.
Men omkring 1812 begyndte Blegdamsskolen mere
og mere at faa Karakter af Borgerskole, idet saa-
danne Fag som Tysk, Matematik, Naturkundskab
— en Tid lang ogsaa Fransk — optoges paa Skemaet,
og Skolepengene sattes op til ca. 3 Rdlr. kvartaliter.

Man blev dog stadig ved at læse i to Hold, de
ældre om Formiddagen fra 6—11 (om Vinteren fra
7—12) og de yngre fra 2—6 og 3—7). Denne Ordning
var meget uheldig, da de ældre Børn om Vinteren
maatte komme til Skole og de yngre gaa hjem i

fuldstændig Mørke paa de ofte lange, ensomme og uoplyste Veje, hvor Overfald saa at sige hørte til Dagens Orden, saa at Forældrene ofte afskrækkedes fra at sende Børnene i Skole under uheldige Vejrforhold.

En Tid lang havde man forsøgt med Fællesundervisning for Drengene og Piger, men dette ophørte, da Skoledirektionen 1843 erklærede, at en saadan Undervisning ikke burde finde Sted længere end til Børnenes 8. Aar, — en Opfattelse, visse moderne Pædagoger nu paa det ivrigste søger at bestride, idet man anser et stadigt Samvær mellem de to Køn gennem alle Barndomsaarene for baade moralsk og pædagogisk set det mest formaalstjenlige.

Ogsaa paa andre Maader var Aaret 1812 et Reformernes Aar. Der blev saaledes indført en fuldstændig ny Skoleinstruks, i hvilken det blev bestemt, at der skulde være 15 Minutters Frikvarter efter hver Time. »Saaledes havde vi det paa Seminariet*,« siger Instruksens Fader, Prof. Høegh-Guldberg, »og dette i sig selv korte Aanderum gav os altid ny Fyrighed«.

Der blev samtidig — dog først efter megen Kamp — fastsat et vist progressivt Mulktssystem for de Forældre, hvis Børn uden gyldig Grund forsømte Skolen. Den ene af Kuratorerne, Justitsraad Voltelen, havde dog store Bekymringer i den Anledning. »Jeg er ingen Ven af Strengthed«, siger han, »naar den nogenlunde kan undgaas. Med Lempe og ved Lærerens Godmodighed forenet med streng Opfyldelse af hans Pligter haaber jeg, at unødvendig Forsømmelse til sidst vil falde bort af sig selv«.

*) Blaagaard Seminarium, hvor H. G. i 8 Aar havde været Lærer.

Guldberg slaar dog denne Tanke fuldstændig til Jorden. Han mener, at en stadig Skolegang vil være utænkelig uden saadanne Mulker, og han ser ikke rettere, end at det er ganske konsekvent at lade Forældrene undgælde for Børnenes unødvendige Forsømmelser. Ingen Lærer vil ved gode Ord alene kunne forhindre saadanne.

Prof. Guldberg faar ogsaa indført den fornuftige Foranstaltning, at Skolemesteren ikke skulde henvende sig til Forældrene for at modtage Skolepengene, hvorved han ofte kom til at staa i et ret afhængigt Forhold til disse. I de første Aar betød dette dog ikke meget; det varede lange Tider, før Forældrene fik Øje for Lærernes kulturelle Betydning og lærte at behandle dem efter denne og ikke efter deres pekuniære Stilling.

Et væsentlig Bidrag hertil ydede efterhaanden ogsaa den bedre Uddannelse, der blev Lærerne til Del.

1790—91 var det nye Skolelærerseminarium paa Blaagaard traadt i Virksomhed, og efterhaanden som det ene Hold Seminarister efter det andet blev sendt ud, kom der mere Ensartethed over Lærerne, deres Undervisning og deres Forhold over for Befolkningen. Hidtil havde Lærerne for største Delen været Studenter, som paa Grund af økonomiske Forhold eller lignende havde maattet opgive deres Studering, og Sammenstød mellem den gamle og den nye Lærerstand udeblev ikke. Ogsaa Blegdamskolen blev berørt heraf.

Da den før omtalte Lærer Rasmussen trak sig tilbage i 1812, skulde der ansættes en ny Lærer, og Valget kom til at staa mellem Seminarist Krogsgaard og Student E. Monrad.

Justitsraad Voltelen kan ikke lide Seminaristerne og vil absolut have Monrad ansat. Denne er bekendt for sin gudfrygtige Vandel, sin blide Tænkemaade og humane Opførsel, ligesom han ogsaa kan undervise i Tysk og Musik, medens Krogsgaard ikke kan nogen af Delene. Voltelen ved derfor ogsaa »med Vished«, at Beboerne ikke ønsker en Seminarist, »men hellere en Student«.

Herimod tager Høegh-Guldberg kraftigt til Gemæle. Han ved ogsaa noget med Vished, og det er, at ingen bedre end han som gammel Seminarielærer »kan kende et Subjekts Duelighed til en Lærerpøst«, og det er dog ogsaa en Kendsgerning, at de »Mennesker, der dannedes til at være Almuelærere, har et stort Fortrin for enhver, der ikke dannedes dertil, og som ofte af en eller anden Grund bestemte sig til dette kun altfor ubetydeligt ansete Fag«.

Han faar Medhold af Skolens gejstlige Tilsynshavende, Pastor Fallesen, der ligeledes ønsker Ansættelse af en Seminarist »af Grunde, der ikke behøver at udvikles for saa oplyste og tænkende, Mænd, som den højvise Magistrat bestaar af«.

Det endte da ogsaa med Krogsgaards Sejr. Hertil bidrog maaske nok først og fremmest den Omstændighed, at han var gift med en Datter af den tidligere Statsminister Ove Høegh-Guldberg og paa den Maade Svoger til Professor Guldberg, men dernæst ogsaa, at han i Virkeligheden var en dygtig og almen anerkendt Lærer.

Da saaledes den før omtalte Provst Knutzen kom herved paa en Studierejse, blev han først henvist til Krogsgaard. Dennes Undervisning fortryllede ham ganske. Særlig roser han Religionstimerne, og den

Andagt, der prægede Børnene saavel i deres Opførsel som i deres Fremstilling, finder han beundringsværdig. En 14 Pige fremsagde en Bøn »med en saa indtagende og nydelig Stemme, at jeg tror, jeg kunde have siddet hele Dagen for at høre paa hende, uden at blive ked deraf«.

Hvad der mest imponerede ham, var Tyskunderservisningen, under hvilken Læreren talte Tysk hele Timen igennem. Denne Undervisningsmetode var ellers dengang ganske ukendt. —

Derimod var der eet Fag — et meget omstridt — som længe efter at det var blevet indført i Byens Fattigskoler eller Kirkeskoler først sent holdt sit Indtog i Blegdamsskolen. Det var Gymnastikken.

Under Frederik VI var Indførelsen af Gymnastik ofte blevet anbefalet, uden at Skoledirektionen dog gjorde noget særligt derfor Først da Kongen et Par Gange havde grebet personligt ind, udsendte den en Skrivelse (af 15.—1.—1823), hvori det anbefales at indføre Legemsidræt i Kommuneskolerne. Foreløbig burde man dog holde sig til Smidighedsøvelserne, og man anviste da samtidig 40 Rdlr. som Honorar til en Gymnastiklærer ved hver Skole. Da denne for dette Beløb ogsaa skulde skaffe de fornødne Apparater (Madrasser o. l.), kan man forstaa, at der ikke var særlig Rift om disse Pladser.

Først da der i 1830 var blevet bygget et særligt Gymnastikhus ved Vestervold, og Lærerlønnen samtidig sat op til 80 Rdlr. aarlig, kunde man begynde paa en mere rationel Undervisning i dette Fag.

Blegdamsskolen havde i sine smaa, indskrænkede Lokaler ikke Plads til Gymnastikundervisning, og det varede over 30 Aar efter Skoledirektionens Skri-

velse; før man kunde paabegynde den. Men i Aaret 1854 erhvervede Skolen en Kommunen tilhørende Grund »straks foran paa venstre Haand« i Nørre Allé. Det var en gammel Sandgrav, der havde været bortforpagtet til en Gartner Olsen, som nu med kortest Varsel maatte flytte bort, hvorefter man straks begyndte paa Opførelsen af et Gymnastikhus.

Blegdamsskolens Elever var nu ikke længere Sted- børn paa dette Omraade, men Skolen var ogsaa i den forløbne Tid vokset i en paafaldende Grad. Fra en lille Forstadsskole var den blevet et helt Institut.

Medens Børneantallet ved Krogsgaards Ansættelse havde været mellem 70 og 80, voksede det i 1844 til 133 og i 1853 til 289.

Fra sidstnævnte Aar er Tallet i stadig Stigning, bortset fra en kortere Standsning som Følge af Koleræens Hærgning i 1853.

Til sidst kunde Børnene ikke rummes i de smaa Lokaler, og man gik da i Vinteren 1869—70 til helt at lukke den og henvise Eleverne til andre nyopbyggede Skoler.

Da disse heller ikke forslog, maatte man et Par Aar efter atter aabne Blegdamsskolen, som Skoledirektionen derefter lejede som en Filial til den nye Skole i Ryesgade. De daarlige Bygningsforhold var dog uforenelige med de Krav, der nu stilles til en Skolebygning, og i 1892 faldt dens sidste Rester for at give Plads for en fuldt moderne Skole, lige saa væsensforskellig baade i det indre og i det ydre fra hin første Skole, der for halvandet Hundrede Aar siden begyndte sin Virksomhed, som det tyvende Aarhundrede er fra det attende — baade kulturelt og materielt.

INDHOLD

<i>KIRKELIV</i>	Side
Hellig Geist Kirke (med Ill.)	9
Fra den gamle Helliggeist' Kirkegaard (med Ill.).....	18
Vor Frelsers Kirke (med Ill.)	28
 <i>SKOLELIV</i>	
Kirkeskoler (med Ill.)	38
Træk af Metropolitanskolens Historie (med Ill.).....	53
Magistratsskoler (med Ill.)	66

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER
HOVEDBIBLIOTEKET